

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SERAMİK VE CAM TASARIMI ANASANAT DALI
SERAMİK TASARIMI PROGRAMI

SÖMÜRGE KÜLTÜRÜ ETKİSİNDE
ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATI
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:

20056028 Fatma ULAŞ

Danışman:

Yrd. Doç. Emre ZEYTİNOĞLU

İSTANBUL-2007

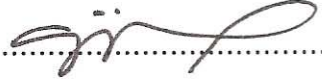
Fatma ULAŞ tarafından hazırlanan Sömürge Kültürü Etkisinde Çağdaş Seramik Sanatı adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 22 / 06 / 2007

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

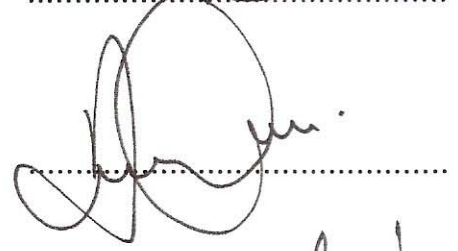
Jüri Üyesi : Prof.Gül ÖZTURANLI

.....

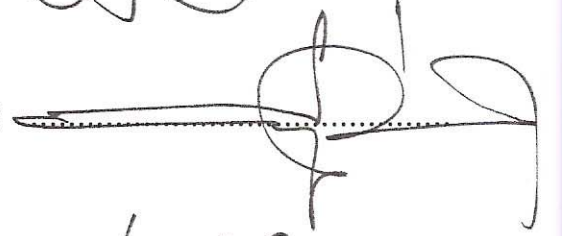
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Emre ZEYTİNOĞLU (Danışman)

.....

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.İrfan AYDIN

.....

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Şeyma REİSOĞLU (M.Ü.Öğr.Üy.)

.....

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Lerzan ÖZER

.....

ÖNSÖZ

Sunmuş olduğum bu tez çalışmasında amacım, büyük coğrafi keşiflerden sonra gelişen, sömürgecilik dönemini incelemek ve sömürge durumundaki toplumların, bu dönem içerisinde değişen sosyokültürel yapılarını, çağdaş seramik sanatı içinde ele almaktır.

Çalışmalarımın planlı ve düzenlilik içerisinde kaleme alınmasında yol gösteren danışmanım Sayın Hocam, Yrd. Doç. Emre Zeytinoğlu'na verdiği desteklerden ötürü teşekkür ederim.

ÖZET

Şimdilerde Avrupa olarak bilinen coğrafi bölge, Amerika'nın fethinden önce, Asya'nın Batı ucunda fakir bir tarımsal yarım adaydı.

Dünya ekonomisinin önemsiz bir unsuruydu ve dünyanın geri kalanına Sunabileceği fazla bir şeye de sahip değildi.

Dünya ekonomisinin hatırı sayılır bir unsuru olabilmesinin yegâne yolu, fetihlerden geçiyordu. Orta Çağdaki Haçlı Seferleri tam bu ihtiyaçtan doğan bir macera idi. Bu seferlerin en önemli sonucu, Doğu Akdeniz ticaretinin Avrupalılara yeniden açılması olmuştur. Böylelikle Avrupa ülkeleri, doğunun zenginliklerinden yaralanma imkânı bulmuşlardır.

Avrupa 'da, ortaçağ devletlerinin özellikleri son bulup burjuvazinin kuralları işlemeye başlayınca ticaret ve sanayi öncelik kazandı. Avrupalı tüccarlar da Uzak Doğu ticaretini elinde bulunduran Arap ve Venedikliler gibi denizleri aşır Doğu ticaretinden pay almak isteğine kapılmışlardı.

Uluslar arası ticaretin en karlı hammaddeleri Uzak Doğu'dan getirilen baharat, ipek, inci, fildişi, porselen, kumaş gibi lüks tüketim maddeleri idi. Hindistan'dan başlayarak İran Körfezi ve Irak üzerinden Suriye limanlarına ya da Kızıl Deniz yoluyla Süveyş ve Akabe'ye, oradan da İskenderiye'ye ulaşan yola "Baharat Yolu" adı veriliyordu.

Çin'den başlayarak Orta Asya üzerinden Hazar Denizi'nin güneyinden ve kuzeyinden geçerek Trabzon ve Kırım limanlarına ulaşan yola "İpek Yolu" deniyordu. Arap ve Venedikli tüccarlar ipek yolu ve baharat yolunu kullanarak ticaret yapmak isteyen hiç kimseye bu olanağı tanımıyor ve karı paylaşmak istemiyorlardı.

Avrupa'da ticaret ve sanayinin gelişmesi ile birlikte yeni pazar ve hammadde kaynaklarına ihtiyaç duyuldu. Ticari hayatın gelişmesi Avrupa'da yeni bir problemi gündeme getirmiş, paranın esası olan kıymetli madenlere olan ihtiyacı artırmıştı. Piyasada dolaşan altın ve gümüş ihtiyacı karşılanamayacak hale gelmiş, nakit sıkıntısı başlamıştı. Bütün bu gelişmeler sonucu Avrupalı tüccarlar doğunun altın ve zenginliklerini daha çok düşünür olmuşlardır.

Portekiz başta olmak üzere çok sayıda Avrupa ülkesi kurtuluşu doğuda aramaya karar vermiş ve bunu başarabilmek için her türlü çareye başvurmuşlardır. xv.yy'ın başından itibaren coğrafi alanda başlayan bilimsel ve teknik gelişmeler de yönlendirici olmuştur.Haçlı seferlerinden beri doğudan gelen bilgilerle desteklenen, teknik ve coğrafi bilgiler batılı kaşiflere kılavuzluk etmiştir.Bu gelişmeler sonucu Avrupa global eylemde bulunabilme yeteneğine erişmiştir,

Doğu ile Batı'nın denizlerine, tam yüzyıl Portekiz ve İspanya egemen olmuştur. Bu üstünlük 1600'lere kadar sürmüştür. Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi denizcilik potansiyeli olan devletler henüz İberik yarımadasının bu iki devleti gibi denizlere açılmamıştı. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında onlarda bu yarışta yer aldılar.

İngiltere'de I.Elizabeth döneminde kurulan donanma denizlerde İspanyol iktidarına darbe vurmuş ve 1655 yılında İngiliz sömürge imparatorluğunun kuruluşunu tamamlamışlardır. Hollandalılar ve Fransızlar sömürgecilik girişimlerini imparatorluk boyutuna taşıyamamışlardır.

Sömürge sistemi Avrupa'ya çok büyük miktarda kıymetli maden ve nakit girmesini sağladı. Avrupa piyasalarına akan nakit fazlalığı, mal darlığı fiyatların yükselmesine neden olmuş emek vermeden edinilen altının alım gücü düşmüştü,

18.yüzyılın ortalarına doğru Batı'da nüfus artışı, tarımdaki gelişmeler, küçük burjuvazinin gelişmesi ve orta sınıfın zenginleşmesi, yeni yatırım alanlarının aranmaya başlanması, bütün bunlar endüstri devrimine götüren süreci desteklemiştir. İngiltere'nin endüstri devriminde bütün ülkelere öncülük etmesinin nedeni, en geniş sömürge imparatorluğuna sahip olmasıydı. Bu devrin en önemli sonucu, sömürgeciliğin emperyalizm biçimine dönüşmesidir.

II. Dünya Savaşı sonrası sömürgeciliğin sona erışı, bağımsızlıklarını elde eden bu renkli insanların sömürgeci beyaz insanla eşit seviyede kabul edildikleri anlamına gelmez. Bu topluluklara verilen "üçüncü dünya" ismi bile,

önceki dönemlerde var olan belli önyargıların, beyaz adamın üstten bakışının hala devam ettiğinin bir göstergesi olarak alınmalıdır.

1950 sonrasında çok-uluslu şirket örgütlenmelerinin yoğunlaşması dikkat çekicidir. Çok-uluslu şirketlerin, faaliyet gösterdikleri ülkelerin iktisadi ve sınaî alanlarının biçimlendirilmesinden iç siyasetlerinin, kültürel/sanat kurumlarının yapılandırılmasına kadar pek çok alanda ciddi etkide bulduklarına işaret edilmektedir.

Sömürgeciliğin başat öğelerinden biri de dünyanın birleşme sürecini başlatmış olmasıdır. Bu sürecin günümüzde ki sonucu ise küreselleşme olgusudur.

Anahtar Kelime: Seramik sanatı, sömürgecilik, Doğu, Batı, sömürge kültürü.

SUMMARY

The geographical region that is nowadays known as *Europe* was a poor agricultural peninsula on the west side of Asia, before the discovery of America. It was an insignificant part of the world economy, and it did not have much to offer to the rest of the world. The only way for it to be a part of the world economy was through conquests. Crusades in the middle ages were an adventure born exactly with this necessity in mind. One of the most important consequences of these crusades was the fact that the east Mediterranean sea-trade restarted for the Europeans. Hence, European countries had a chance to benefit from the richness of the east.

In Europe, after the middle age states' characteristics ended and bourgeoisie rules started to come into effect, trade and industry gained importance. European merchants wanted to gain a share of the profit margin from the east sea trade just like the Arabs and Venetians.

The most profitable commodities of the international trade were luxury goods such as spice, silk, pearl, ivory, porcelain, and cloth. The road that started from India, extended over Iran and Iraq to Syrian harbors or towards Akabe and Canal de Suez via the Red Sea, then reached Alexandria was called the Spice Road. The road that started from China and reached Trabzon and Crimean Harbors via the north and south of the Caspian Sea was called the Silk Road. Arabian and Venetian merchants did not give anyone the chance to trade using the Silk and Spice Roads, and they did not want to share their profits with others.

With the development of the trade and industry in Europe, there was a need for newer markets and newer raw material resources. The development of the trade brought up a new problem in Europe, and the need for precious metals increased. Gold and silver that were circulating in the markets could not meet the high demand, and a liquidity problem had started. All of these events lead to European merchants to think more about the gold and richness of the east.

Starting with Portugal, many European countries started to look for the solution in the east, and in order to make this happen, they looked for all different kinds of possibilities. After the start of the 15th century, the scientific and technical developments guided this search. Technical and geographical information that was supported with the facts information coming from the crusades to the east, guided the western explorers. These events lead to Europe having the ability to initiate worldwide activities.

Portugal and Spain for exactly a hundred years dominated the west and east seas. This domination lasted until 1600s. Countries that had navigational potential such as France, England and Holland had not started sailing yet like Portugal and Spain. Towards the middle of the century, they started to be in this race as well. Naval fleet that was formed in I. Elizabeth period stroke a blow towards the Spanish power and by the year 1655, the fleet finished the foundation of the English colonial empire. Holland and France could not make their colonization enterprises into an imperial level.

The colonial systems lead to huge amounts of precious metals and cash to enter Europe. The high liquidity in Europe caused commodity prices to increase and the purchasing power of gold decreased. The population increase of the west towards the middle of the 18th century, the search for new investment areas, and the other things mentioned supported the process that finally lead to the industrial evolution. The reason England lead the industrial evolution first was because it had the largest colonial empire. The consequence of this evolution was the transformation of the colonization into the imperialism form.

After the II. World War the colonialism ended and colored people who had won their independency but this didn't make them equal to this community shows the bias that had existed in the previous period.

Multi-national company organizations concentration after 1950's attractive. It is emphasized that multi-national companies shape the economic end industrial activities, configuration of the cultural art associations and interhol politics of the countries where they show activity.

One of the leading items of the colonialism is to start the period of world merge. The result of this period today is globalism.

İÇİNDEKİLER

Sayfa no.

ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
SUMMARY	V
RESİM KAYNAKÇASI	VI
1.GİRİŞ	1
2.SÖMÜRGE VE SÖMÜRGEÇİLİK KAVRAMI	2
2.1.Sömürgeciliği Hazırlayan Faktörler	4
2.2.İlk Sömürgeci Hareketler	10
3.SÖMÜRGE İMPARATORLUKLARI	13
3.1.İktisadi Gelişmeler	17
3.1.1.Avrupa Piyasasında Nakit Artışı	17
3.1.2.Merkantilizm	18
3.1.3.Endüstri Devrimi	20
3.2.Sömürge Kültürü	23
4.BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ	25
4.1.I.Dünya Savaşı	25
4.2.II. Dünya Savaşı	27
5.SÖMÜRGE KÜLTÜRÜNÜN BAĞIMSIZLIK SONRASI ETKİLERİ	33
5.1.Sömürge Kültürünün Sanata Etkisi	35
6.SONUÇ	53
7.KAYNAKLAR	54
8.ÖZGEÇMİŞ	56

I.GİRİŞ

Bir toplum, kimliğinin bilincine, ancak başka ve kendisinden farklı toplumlarla yapacağı karşılaştırmalar sonucu varabilir. Aidiyet ya da kimlik, başkalık ve ötekilik ile tanımlanır ve anamlanır. Bütün bu kimlikler farklılıklarıyla beraber vardır. Kendisinin başkası olmayan hiçbir kültür ya da kültürel kimlik yoktur. Hatta kimlik birimlerinin isimleri “öteki”ler tarafından verilir.

“Doğu” olmasaydı eğer, “Batı”da olmazdı. Batı doğu’yu “ötekileştirmek” suretiyle, başka bir deyişle, kendisinin tamamen zıddı olan bir ”Doğu” icat ederek, Doğu’yu ”Doğulaştırarak” kendisini tanımlar. Ötekinin barbarlığında kendi medeniyetini bulan Avrupa kendisinin Doğu’yu aydınlatma ve özgürlük götürme misyonuyla donatıldığını ilan eder. Bu tür söylemlerle, Avrupalı girişimciler ve yönetimler, doğu ülkelerinde sömürgecilik faaliyetleri için açıkça teşvik edildi ya da gerçekleştirilen sömürgeci girişimleri meşrulaştırmak için ihtiyaç duyulan açıklamalar geliştirildi.

Doğu ile Batı arasındaki bu ilişkiler, bin yılları aşan bir tarihe sahiptir. Batı tarih geleneğini, sömürgecilik ve büyük keşifler dönemiyle başlatır

II. SÖMÜRGE VE SÖMÜRGEÇİLİK KAVRAMI

Sömürgecilik yabancı bir toprağın işgalini, o toprağın işlenmesini ve oraya göçmenlerin yerleştirilmesini içerir. Sömürge (koloni) terimi bu şekilde tanımlandığında bu olgu eski Yunan dönemine kadar geri gider. Aynı şekilde, Atina emperyalizminden ve daha sonra Roma emperyalizminden söz edilebilir.

Batı tarih geleneği, sömürgeçiliği Büyük Keşifler dönemiyle başlatır. 1991'de yayımlanan L'Histoire de la France Coloniale (sömürgeci Fransanın Tarihi) adlı eserde, gerçek anlamda sömürgecilik macerasının xv. yüzyılda kaşiflerle başladığını belirtir, yani Kastilya Kralı iv.Enrique'nin Kanarya Adaları'nı Jean de Bethencourt'a fief* olarak verdiği zaman.aynı kitapta,Amerika kıtasının keşfinin,iv.Henri döneminde ve Champlain'in sayesinde Fransa'nın ilgisinin Kanada'ya yönelmesinden önce xvi.yüzyılın ortalarına doğru Rio de Janeiro Körfezi ve Florida kıyılarının işgal edilmesi ile başladığı yazılmıştı."¹ Bu bakış açısı Portekiz, İspanya ve İngiltere için de geçerlidir: Tarih geleneği bu ülkelerin genişlemelerini Batı Hint adalarındaki uzak toprakların keşfine ve sonrasında, Afrika, Hindistan ve Asya'nın anayolları üzerinde ticaret noktalarının kurulmasına bağlar."²

Avrupa'dan önce, elbette Eski Yunan ve Roma koloniciliği olmuştur, ama Akdeniz kıyılarını, Kara Afrika'nın ve Batı Asya'nın bir bölümünü Hindistan'a kadar fetheden Arapların ve Türklerin de benzer hareketleri olmuştur. Hindistan da, miladi dönemlerin başında Seylan'ı, Çin Denizi'nde Sunda Takımadaları'nı sömürgeleştirmişti. Çinliler ise xv. Yüzyılda Afrika'nın doğu kıyılarını keşfe çıkmış ve Tibet'i sömürgeleştirmişlerdi. Japonlar Sakalin'e, Fransızlar Kanada'ya gelmeden önce, Yeso'yu fethetmiş ve sömürgeleştirmişlerdi."³

¹ Marc FERRO, Sömürgecilik Tarihi,Çev.Muna Cedden, 19.

² A.g.k.,20.

³ A.g.k.,13 .

Diğer tarafta, sömürge olmayan kimi tarihi ya da coğrafi birimler:1914 öncesi Osmanlı İmparatorluğu, İran, bazı Orta ve Güney Amerika devletleri, vb tarihlerini emperyalist güçlere karşı mücadeleyle yaşamışlardır.”⁴

Batı sömürgeciliği başından bu yana kamu-özel girişimin ortaklığıyla yürütülmüştür. Kolomb'un Amerika seyahatlerinin masrafı kısmen İtalyan yatırımcıları tarafından karşılanmıştır. İngiltere, Fransa ve Hollanda sömürgelerde ticari yatırım gerçekleştiren Doğu Hindistan Şirketleri ve Hudson's Bay Şirketine ticari tekel hakkı tanımış ve ticaret sömürgeadaki zenginliklerin sömüren Avrupa ülkelerine taşınması şeklinde gerçekleştirilmiştir.”⁵

19.yüzyılın sonlarıyla 20.yüzyılın başlarında, Batı'nın iktisadi, sosyal ve siyasal yaşamını biçimlendiren yeni bir olay vardır: Emperyalizm.

Emperyalizm, kelime anlamıyla “imparatorluk kurma eğilimi” demektir. Böylece, etnik ve kültürel bakımdan birbirinden çok farklı bir takım halklar, bir başka halkın otoriter yönetimi altında, aynı iktisadi ve sosyal bütün içinde bir araya getirilmek istenir. Emperyalist eğilim, yalnızca otoriterliği değil, saldırganlığı da beraberinde taşır. Bu nedenle emperyalizmi ve sömürgecilik olayı arasında güçlü bir bağlantı vardır.”⁶

⁴ Marc FERRO, Sömürgecilik Tarihi, Çev.Muna Cedden,14.

⁵ www.wikipedia.org

⁶ Server TANİLLİ, Uygarlık Tarihi,129.

II.1. SÖMÜRGEÇİLİĞİ HAZIRLAYAN FAKTÖRLER

Roma İmparatorluğu'nun temsil ettiği Avrupa uygarlığının bütünlüğünü sağlayan Akdeniz kıyılarına İslam'la birlikte yeni bir göç girmiş ve Akdeniz artık iç deniz olma özelliğini kaybetmiştir. Roma döneminde Avrupa'nın merkezi olan Akdeniz artık Asya'nın sınırı olmuştur. Avrupa kimliğini oluşturan unsurlar olarak, Antik Yunan mirası, Roma imparatorluk geleneği, Hıristiyanlık, modern dönemde Avrupa da meydana gelen reform, Rönesans, aydınlatma vb. devrimler sayılır.

Batılı tarih yazılımında orta çağ olarak adlandırılan dönem karanlıkla eş anlamlıdır. Orta Çağın bir diğer özelliği de, Avrupa birliğini tesis eden kilise'nin her alandaki baskısıdır. Bir başka deyişle, Orta Çağ varlığını ve birliğini sürdürmek için Avrupa, Hıristiyanlık aracılığıyla bulunduğu çözümün, hâkim olduğu bir dönemdir.

Orta Çağ'da İslam'ın ortaya çıkışı ve yaygınlaşması sonrasında, Doğu- Batı ilişkileri, iki düşman din arasındaki çatışma biçimine dönüşmüştür. Hıristiyanlık bu dönemde Haçlı Seferleri örneğinde görüldüğü gibi Avrupa'nın gelişiminin meşrutiyetini sağlamak görevini üstlenmiştir.⁷

Avrupa devletlerinin İslam güçlerine karşı koyabilmek, Akdeniz ticaretinde kaybettikleri ticaret imkânlarına tekrar kavuşabilmek gibi problemlerine çözüm bulabilmek için güçlerini birleştirmeleri gerekmektedir. Avrupa'nın problemlerinin çözümü için gerçekleştirilen, birlikte hareket etme siyasetinin ideolojik çatısını, Hıristiyanlık oluşturmuştur. Haçlı seferleri işte bu siyasetin ve girişimlerin sonucu olarak gerçekleştirilmiştir. 1095–1272 yılları arasında sekiz Haçlı Seferi yapılmıştır. Haçlı seferleri, saf dini amaçlarla gerçekleştirilmiş gösterilmesine rağmen bunun ötesinde siyasi ve ekonomik amaçlara da sahipti.

İlk haçlı seferi 1095 'de papa II. Urbanus'un çağrısı ile düzenlenmiştir. Sefer görünürde kutsal toprakları Müslümanların elinden kurtarmak, Doğu Hıristiyanlarına yardım etmek gibi ideallerle düzenlenmiştir. Üzerinde pek fazla durulmayan başka sebepler de bulunmaktaydı.

⁷Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi,29.

Doğu Akdeniz ticaretinde kaybettikleri konumlarını yeniden kazanmak isteyen tüccar devletlerin girişimleri bu sebeplerden biriydi.

Batı Akdeniz'deki İslam hâkimiyeti neticesinde, dünya ticaret yolları dışına atılan ve iktisadi olarak boğulup kalmış olan Avrupa kıtası birkaç asır kendi içine kapanmıştır. Yeni durumlara intibak edecek şekilde iç bünye istihalelerini tamamladıktan ve kuzeyden gelen Norman istilalarını da kendi hizmetine alacak şekilde karşıladıktan sonra, Akdeniz yollarını kendisine kapayan İslam ablukasını kırmak ve bu sayede Suriye ve Mısır sahilleriyle doğrudan doğruya münasebet kurmak için, İslam'a karşı mücadelesini bir Haçlı Sefer zihniyetiyle teşkilatlandırdı.⁸ Buna göre, Avrupa yayılmacılığı "emperyalizmin" ilk ifadesi olan Haçlı Seferleriyle başlar. Oysa batılı gelenek Haçlı Seferlerini, tersine, aslında bir Hıristiyan toprağı olan kutsal torakların İslam'ın elinden geri alınması olarak yorumlar. Olaylar nasıl yorumlanırsa yorumlansın, Avrupa sömürgecilik tarihi Hıristiyanlığın bu yakın çevresinde başlamaktadır.⁹

Haçlı Seferlerin bir sonucu da Batı'nın Bizans ve Arap sanat ve edebiyatını tanımasına yardım eden, uygarlıklar arası ilişkinin doğmasıdır. Öte yandan haçlı seferleri, hacıların deniz yoluyla taşınması ve batı kumaşlarının baharat, ipekli ve pamuklu kuşaklarla değiştirilmesi sayesinde kıyı kentlerinde ticari etkinliklerini arttırdı. Pisa, Cenova, Venedik, Asya kıyılarındaki kentlerde özerk ticaret merkezleri kurdular. Haçlı Seferleri ve doğu Latin devletleri sayesinde Akdeniz'e egemen olan ve ticareti ele geçiren Avrupalılar ekonomik açıdan büyük gelişme gösterdiler. Akdeniz ticaretini Hıristiyanlara kaptıran Müslümanlar ise giderek yoksullaştılar.¹⁰

Haçlılar İslam dünyasının bilimde, tıpta, edebiyatta, felsefede gösterdiği gelişmişlik düzeyi karşısında hayran kaldılar. Avrupa'ya götürdükleri yalnızca ticari mallar değildi, aynı zamanda beraberlerinde pek çok yazılı eseri de götürmüşlerdi. Batılı tarihçilerin, Avrupa'nın karanlık çağ olarak adlandırdıkları bu dönemde, İslam dünyasının bilim, felsefe ve teknoloji alanlarında gerçekleştirdiği gelişmelerin ve sahip olduğu ekonomik zenginliklerin Avrupa medeniyetlerinin modern çağda ilerleyişleri

⁸ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarih,31,32.

⁹ Marc FERRO, Sömürgecilik Tarihi, Çev.Muna Cadden,24 .

¹⁰ Büyük Larusse Sözlük Ve Ansiklopedisi,4917.

üzerinde önemli etkiler yapmış olduğu artık kabul görmüş bir görüştür."¹¹

11.yüzyıldan, Osmanlıların denizler tam anlamıyla açıldığı 15.yüzyılın sonlarına kadar, Akdeniz sularına İtalyan yarım adası egemendi.(Resim1) Hatta III. Haçlı seferlerinden sonra (1186–1192) İtalyan savaş gemileri karedeniz kadar sızmayı başarmıştı.

Başta Venedik ve Ceneviz olmak üzere, İtalyan kent-devletlerinin refahı, deniz üstünlüğünün güvencesinde, büyük ölçüde doğu Akdeniz'le ticarete bağlıydı. Eğer ticaretin yarattığı ekonomik dürtü ve entelektüel uyarıcı olmasaydı İtalya'da adına Rönesans denen ve İtalyan kent-devlet kültürünün çiçek açması olarak tanımlanabilecek uyanış çağı pek mümkün olmayacaktı.

1453'te İstanbul'un fethi, İtalyan kent- devletlerinin Doğu Akdeniz'deki ve çevre limanlardaki üstünlüğüne son verdi.15.yüzyılın sonlarına gelindiğindeyse, Venedik Ege'deki hemen hemen tüm topraklarını yitirdi. Böylece, Batı Avrupa'nın bu ilk deniz aşırı imparatorluğu Türkler tarafından yıkılmış oldu. Ancak bu imparatorluğun yıkılmasının son derece önemli ve uzun süreli bir başka sonucu oldu. Avrupa kâşif, tüccar, misyoner ve askerlerin dikkati Akdeniz dışına çevrildi. Böylece, yeryüzünün tüm okyanusları zamanla, Avrupa'nın ikinci denizaşırı genişlemesinin yolları haline geldi. Avrupa'ya büyük zenginlik ve deney kazandıran büyük coğrafi keşiflerin 15.yüzyılın sonu ile 16.yüzyılın başında gerçekleşmesinin tarihsel bir rastlantı olmadığı açıkça görülmektedir. "¹²

Gerçi bu yüzyılın bilginleri Yunan ve Romalıların coğrafya kuramlarını biliyorlardı. İlk çağın ünlü coğrafyacısı Ptolemaios (M.S. II. yy)'un eserini, Arap coğrafyacılarının Kitaplarını ve onların hazırladıkları haritaları tanıyorlardı. Bu eserlerde yer alan bilgi ve ölçülerin tamamı doğru olmamasına rağmen temel bilgiler için yeterli sayılıyordu. Arap tüccarların Hindistan ve Uzak Doğu ile yaptıkları deniz ticaretinin güvenliğini

¹¹ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi,36.

¹² Oral SENDER, Siyasi Tarih,80,81.

sağlamak için deniz yollarının ve bu yolların sonundaki limanların durumunun iyi bilinmesi gerekiyordu.

Bu nedenle Ortaçağda Arap coğrafyacılarının hazırladığı coğrafya kitapları ve haritalar çok kapsamlı idi.

X. ve XI. Yüzyıllarda yazılmış olan ünlü Arap coğrafya kitapları Hint Okyanusu üzerinden Hindistan'a ve Uzakdoğu'ya yapılan ticari seferlere yardımcı olmak üzere hazırlanmıştı. Yapılan haritalar üzerinde Hint Okyanusu'ndaki akıntılar, rüzgârlar, yıldızlara bakarak yapılabilen yön bulma işlemleri ve yolculuğun sonunda ulaşılabilecek limanların özellikleri ayrıntılı olarak gösterilmişti.

İslam ve Hıristiyan âlemi temel dünya görüşleri bakımından, birbirleri ile daima sert bir rekabet içinde olmalarına rağmen, ekonomik konular söz konusu olunca, dayanışma içinde olmakta sakınca görmüyorlardı. Haçlı seferlerinde olduğu gibi savaş zamanında bile, ticari faaliyetlerinde karşılıklı olarak yasak tanımıyorlardı. Bu nedenle uzak yolculukları ilgilendiren bilgi alışverişlerinde bazen bilinçli bazen bilinçsiz yardımlaşma ve işbirliği havasına giriyorlardı. Bu nedenle batılı denizciler, coğrafya ve astronomi alanında doğulu coğrafya ve harita uzmanları ile daima bilgi alışverişinde bulunuyorlardı. Doğudan gelen coğrafya ve astronomi kitapları batı dillerine tercüme edildi. Gelişen bu ortamda Avrupalı bilim adamları ve tüccarlar doğu dünyasına ve coğrafi keşifler sırasında önemi daha da artan Hint Okyanusu'ndaki deniz yollarına ve limanlarına ait bilgileri öğrenme olanağına ulaştılar.

XV. yüzyılda Avrupa'nın coğrafyacıları ve denizcileri ilk çağın ünlü coğrafyacısı Ptolemaios'un "bütün dünyayı çeviren bir tek okyanus vardır, Afrika'yı güneyden dolaşarak Hindistan'a varmak mümkündür. Dünya yuvarlaktır, o halde hep batıya doğru yol alacak bir denizci Asya'nın doğusuna varabilecek ve hareket ettiği noktaya geri dönebilecektir" sözlerini daha sık düşünmeye başladılar. Haçlı seferlerinden beri doğudan gelen bilgilerle de desteklenen bu görüşler batılı denizcileri cesaretlendirmiş ve teşvik etmiştir.

¹³ Doç. Dr. Halime DOĞRU, Anadolu Üniversitesi Ders Notları.

Denizciliğe olan ilgisi ve bu alandaki bilimsel katkıları nedeni ile denizci Henry olarak tanınan Portekiz Kralı, yaptığı çalışmalar ve yarattığı kaynaklarla, coğrafi keşiflere büyük katkıda bulunmuştur. Saint Vincent Burnu yakınlarında, Sagres'deki şatosuna gerçek bir araştırma merkezi kurdu. Cenova'lı, Floransalı denizcilerle alman astronomlar burayı bir denizcilik okulu haline getirmişlerdi. Denizci Henry öncülüğü ile Afrika kıyılarına keşif seferleri düzenlendi. Bu seferler sırasında Portekizliler Madera (1418) ,Azor adaları(1432),Rio De Oro(1436)ve Senegal'e(1445) ulaştılar.

Bizanslılar, beş yüz yıla yakın bir zaman, reçine, güherçile ve kükürtten oluşan bir maddeyi savaşta düşman gemilerini kuşatma araçlarını yakmak için kullanmışlardı. Top bunun sonucudur ve kullanımı 14. yüzyılda yaygınlaşır. Topun keşfi, mutlak hükümdarlığın, feodal rejimin yerine geçmesini kolaylaştıran en önemli araçlardan biri olmuştur.15.yüzyıldan başlayarak savaşların sonucu topçu gücüne bağlı olmaya başlamıştır.

Bir diğer katkıda; Çinlilerin keşfettiği ve Müslümanların Avrupalılara tanıttığı pusulanın kullanımı olmuştur.

Ortaçağ'da Avrupa'lı gemiciler kıyıdan uzaklaşmaya cesaret edemezlerdi. Oysa Güney Asya'nın mallarını Kızıl Denizden Akdeniz kıyılarına getiren Müslüman gemiciler, uzun zamandan beri Hint Okyanusu'nu bir baştan öbür başa kolaylıkla geçebiliyorlardı. Onların yükseklik almak (öğle vakti güneşin yüksekliğini ölçüp derecesini belli etmek)ve coğrafyadaki yerini belli etmek için usturlap aletini kullandıkları kesindir. Avrupalılar da bu aleti 12.yüzyıldan başlayarak kullanır oldular.14 yüzyıldan sonra Müslümanların çoktandır bildikleri coğrafi yeri belirleme yöntemi öğrenilmiş oldu.”¹⁴

16.yüzyılın başına gelindiğinde, modern dünyanın temel özellikleri Avrupa'da gelişmişti.16 yüzyılda başlayan globalleşme süreci içindeyse tüm dünyayı kaplayacak biçimde yaygınlaştı. Bu özelliklerden birincisi, global eylemde bulunabilme yeteneğidir.

¹⁴ Server TANILLI, Uygarlık Tarihi,71,72.

Avrupa'nın yöneticileri ve zenginleri, uzun mesafeli seyahat yapabilecek ticaret ve savaş gemilerine sahip olmuşlardı.

Avrupa'nın Asya kıta kütesinin en basit köşesiydi, ama 1500'lerde, canlı ve kendine güvenen bir bölge haline gelmişti.

İkincisi bağımsızlıktır. Avrupa büyük bir imparatorluk değildi ve hareketleri belli bir merkezden yönetilmiyordu. Denizaşırı genişlemeyi sınırlandırabilecek olan kutsal Roma İmparatorluğu, 13.yüzyıla gelindiğinde siyasal otoritesini büyük ölçüde yitirmişti. Ruhani önderliğini korumakta olan papalıkta, askeri harekât ve dünya işleriyle Haçlı Seferlerinde olduğu kadar ilgilenmiyordu. Avrupa özerk siyasal birimlerin, prenslerin, soyluların, tüccarların, loncaların, hatta üniversitelerin topluluğu biçimine dönüşmüştü. Duruma göre, tek başlarına ya da birlikte hareket etmeleri sonucu globalleşme serüvenine atılmışlardır.

Üçüncüsü, milliyet düşüncesidir. Avrupa'da birkaç siyasal otorite, özellikle Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere monarşileri, yönettikleri halkın güçlü siyasal bağlılığını elde etmişlerdi. Yavaş yavaş uyanmakta olan milliyetçilik bu monarşileri güçlendirmiş ve globalleşme süreciyle bunun sağladığı dış dünyayla temas, siyasal bağlılığı arttırmıştır. Kısaca "ulus-devlet" in başlangıcı bu devrede gözlenebilir.

1500–1700 arası dönemi çok değişik biçimlerde adlandırılabilir. Din Savaşları Dönemi denebilir. Ancak dönemin savaşları dini olduğu kadar siyasal, ekonomik, toplumsal ve anayasal konuları içermektedir. Okyanuslara açılma ya da Batı Avrupa devletlerinin denizlere egemen olmaları denebilir. Ama bunların hepsi Batının üstünlüğüne şu veya bu şekilde katkıda bulunduğu için, Batının denizlerde başlayarak ve giderek karada da üstün duruma geçtiği dönem adını vermek, en geneli ve bir bakıma en açıklayıcısı olacaktır."¹⁵

¹⁵ Oral SENDER, Siyasi Tarih, 88.

II.2. İlk Sömürgeci Hareketler

Portekiz ve İspanyollar, yüzyıllardan beri Müslüman dünyayla mücadeleye girmişler ve şimdi daha ileriye gitmeye hazırdılar. Avrupa artık militan, iyi örgütlenmiş, silahlanmış ve saldırgandı. Ayrıca iyi eğitilmişlerdi. Matbaanın kurulmasından sonra yeryüzü hakkında bilgiye ve global bir bakış açısına sahip olmuşlardı.

16.yüzyıl dünyada, önce Portekiz, sonra İspanya'nın dönemi demek yanlış olmaz. Atlantik Okyanusu 1500'lere kadar Avrupa için büyük bir engel teşkil etmekteydi. Sonraları ise bir başlangıç bir köprü noktası olmuştur. Portekiz Krallığı Atlantik'te keşfi teşvik etmiş ve mali destek sağlamış, Vasco de Gama Afrika'yı güneyinden dolaşır, kendisini daha önce bilmedikleri Arap ticaretinin tam ortasında bulmuştur. Portekiz'in ticaret rekabetini istemeyen Arap, Türk ve Mısırlılara karşı savaşmış, Gao, Aden, Hürmüz Boğazı ve Doğu Afrika'da sürekli ticaret istasyonları kurmuştur. Portekiz'liler buradan, Malaka Yarım adası Çin'in limanları ve Yeni Gine'ye kadar uzandılar. Böylece Avrupa'nın ateşli silahlar ve deniz gücüyle desteklenen ilk sömürge imparatorluğu kurulmuş oldu.

1492'de Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını bulması, Portekizlilerden sonra İspanya'yı da deniz aşırı imparatorluk kurmaya teşvik etmiştir. Portekiz'in üstünlüğünü dengelemek için İspanyollar Amerika'nın iç kısımlarını keşfe başlamışlardır.

Kilise ise Hıristiyanlığı yaymak için misyonerler göndererek, sömürgeciliği desteklemiştir. Doğu ve Batı'nın denizlerine tam yüzyıl Portekiz ile İspanya egemen olacaktır. Bu iki devlet 1494 'de yaptıkları anlaşma ile yeryüzünü ikiye bölerek paylaştılar.

Magellan'ın keşfettiği Filipinler İspanya'ya, Portekiz tarafında bulunan Brezilya Portekiz'e verildi. Bu iki durum dışında, İspanya tüm Amerika'yı, Portekiz ise Asya ve Doğu Hint adalarında ticaret hakkını elde etti.

Bu yeni dönemde Avrupa kıtası, Amerika, Afrika ve Asya'nın erişilebildiği bir "dünya merkezi" haline geldi.

Ayrıca ulaşım ve taşımacılık kara yollarında denizlere geçmeye başlayınca, eski dünya içindeki Müslümanlar yeryüzündeki merkezi durumlarını yitirdiler. Portekiz ve ispanyanın denizlerdeki egemenliği 1600'lere kadar sürdü. Fransa, İngiltere, Hollanda henüz uzak denizler açılmamışlardı. Bu devletler iç sorunlarını çözdükten ve din savaşlarını atlattıktan sonra, okyanusların açtığı bu büyük olanaklardan yararlanmaya başlayacaklardır.

16.yüzyılın ikinci yarısında İberik yarımadasının deniz üstünlüğü tehdit edilmeye başlandı. Önce Hollanda'nın (1568), sonra İngiltere'nin (1588) yılında İspanya deniz kuvvetlerine karşı zaferi İspanya'yı tahtından indirdi. Hollanda bu durumdan faydalanıp Portekiz'in Hint okyanusu kıyılarındaki- ticaret merkezlerine yerleşti"¹⁶

Hollandalıların ise, dünyaya açıldıkları sırada tasarıları basittir. Para kazanmak. Uğraşlarında İsa'ya yer yoktur. Yeni Hıristiyanlar kazanmakla ilgilenmezler. Portekizlilerin güçsüzlüklerinden faydalanarak onların yerine geçerler ya da onların yerine, daha iyi koşullarda ticaret yaparlar.

1595'te Goudalı Van Houtman" Uzak Ülkeler Kumpanyası'nı" kurmuş ve bir Hindistan uzak doğu turu yaparak, ambarları ağzına kadar dolu olarak ülkesine geri döner. Şirketler arasındaki rekabet sonucu, Hindistan'da baharat fiyatları artmıştır ve dönüşte satış fiyatları düşmüştür.

Rakip şirketler birleşerek "Doğu Hintliler Kumpanyası"nı kurarlar. Ancak şirketin adalar bölgesi (Endonezya ve Filipinler) yöneticisi Jan Pieterszoon Coen, ticari merkezlere dayalı bu Portekiz usulü ticaretin, Cava ve Ambun adalarında bulunan kalelerin yanı sıra sürekli nüfusla güçlendirilmediği takdirde yaşayamayacağını anlamıştı. Sömürgeleştirilmeleri gerekiyordu.1619'da Batavia'nın kurulmasıyla Hollandalıların Hint adalarına gerçek anlamda yerleşmesi başlamıştır. Cavalılara karşı direnebilmek için şirket kente, Çinli, Malezyalı, Makassarlı, Bali'li, Luzon bölgesinden Filipinli nüfus yerleştirdi.

¹⁶ Oral SENDER, Siyasi Tarih,91

Cava'nın kontrol altına alınması, bölgedeki yerel prenslerin arasında entrika yaratan bir politikayla ancak xvii. Yüzyılın sonunda başarılabilirdi. 1681 yılında, Batavia'daki 30.598 kişilik toplam nüfusun, 2.188'i Avrupalıydı.¹⁷

¹⁷ Marc FERRO, Sömürgecilik Tarihi.86,87.

III. SÖMÜRGE İMPARATORLUKLARI

Coğrafi keşifler dünyanın ekonomik ve siyasal tarihinde önemli değişikliklere sebep olmuştu. Avrupalılar dünyanın büyük bir kısmını tanıyarak yeni ve doğru bilgileri elde ettikten sonra bu sonuca ulaşabildiler. Hareketin başlangıcında, yola çıkanlar altın ve baharata ulaşmak gayesini güdüyordu. Daha sonra altın ve baharata ulaşanlar, her sefer sonucunda daha fazla ekonomik güç elde etme olanakları buldular. Bunun sürekli hale getirilmesi için uzak diyarlar hızla sömürge haline getirildi.

Portekiz ve İspanya sömürge kurma konusunda, öncülüğü daima ellerinde tuttular. Gittikleri yerlerin her türlü kaynağını yüzyıllar boyunca hiç düşünmeden, hatta yok etmek bahasına Avrupa'ya taşıdılar. Portekizli Vasco de Gama daha ilk yolculuğunda Hindistan sahillerindeki prensliklerle ticari antlaşmalar imzalamıştı. Hızla Arap tacirlerini saf dışı bırakmak amacını güdüyordu. Nitekim kısa zamanda Portekizliler Hint okyanusu'ndan Akdeniz'e geçişin sağlandığı Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'nin girişlerini denetim altına aldılar. Yerli güçlerin birbiri ile mücadelesinden yararlanıp Güneydoğu Asya'ya kadar hâkim oldular. Portekizliler doğu ticaretinde gerçek bir tekel kurdular. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Portekiz tam bir sömürge imparatorluğu durumuna ulaştı.

Portekizliler Brezilya dışında kalan Güney Amerika sömürgelerine yerleşmeyi hiç düşünmediler. Buralardan elde edecekleri zenginlikten başka hiçbir konu ile ilgilenmediler. Doğu'da da limanları kontrol altında tutmakla yetindiler. Bu limanlarda toplanan malları Lizbon'a taşıyarak bütün Avrupa'ya pazarladılar. Portekiz, baharat piyasasını eline geçirdikten sonra baharat fiyatlarını istediği gibi kontrol eder hale geldi. Fiyat artışını sağlayabilmek için zaman zaman gelen mal yok ediliyordu. Baharat fiyatı üzerinde bu işlemler yapılırken uzun yolculuğun getirdiği zorluklar da fiyatlara yansıtılıyordu. Portekizli tüccar bunda haksız sayılmayabilirdi. Çünkü sefere çıkan gemilerin tamamı her zaman geri dönmeyebiliyordu. Örneğin

1590–1599 yılları arasında yola çıkmış olan 33 geminin ancak 16 tanesi geri dönebilmişti.

Portekizlilerin kurduğu sömürge imparatorluğu çok uzun ömürlü olmadı. Kısa zamanda sınırlar daraldı. Brezilya, Afrika kıyılarında birkaç koloni ve Uzak Doğu'da Makao kaldı.

Keşfettikleri yerlerin sömürgeleştirilmesinde İspanyollar Portekizlilerden farklı davrandılar. İspanyollar yerleştikleri topraklarda önce altın peşinde koşarak her türlü varlığı talan etmişler, daha sonra Meksika, Orta Amerika, Brezilya dışında kalan Güney Amerika'nın bir bölümüne yayılmışlardır.

Kendilerine İspanyol Fatihleri adını veren birkaç bin maceracı, silahlarının üstünlüğü ile yerli halkı yok ederek İspanyol sömürge imparatorluğunun kurulmasında yardımcı oldular.

Sömürge imparatorluğunun kuruluşunun temelinde asıl Fernandez Cortez'in (1485–1547) Meksika'daki Aztek İmparatorluğu'nun hazinelerinin yağma etmesi yatmaktadır. Cortez' in Meksika'da yaptıkları anılardan silinmedi. Aztek başkenti Tenochtitlan'ın alınıp yağmalandıktan sonra bütün genç erkeklerin öldürülmesi unutulmadı.

1532 yılında Meksika'dan çok daha zengin olan Peru'yu sömürge imparatorluğuna dâhil ettiler. İknâ devletine son veren Francisco Pizarro İnka uygarlığını yok ederek hazinesini İspanya'ya taşıdı.

Geçen yıllar içinde Meksika, Guatemala, Honduras, Peru, Kolombiya, Şili İspanyol sömürge imparatorluğuna dâhil edildi. İspanyol fatihleri gittikleri topraklarda o ülkelerin hazinelerinin yanı sıra en verimli topraklara da sahip olarak yerli halkı köleleştirdiler.

Portekiz ve İspanya'nın elde ettiği olanaklar diğer Avrupa devletlerine de son derece çekici geldi. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında onlar da bu yarışta yer aldılar. I. Elizabeth döneminde kurulan donanma denizlerde İspanyol iktidarına darbe vurdu. Şimdi onlar da “Yeni Dünya'ya” koloni kurmaya başladılar. 1655 yılında İngilizler sömürge imparatorluğunun kuruluşunu tamamlamışlardı.

XVII. Yüzyılda Hollandalılar Hint okyanusundaki deniz yolları üzerinde denetimlerini kurdular. Bundan sonra kurdukları kolonilerin her türlü zenginliği ölkelerine taşıdılar.

Aynı yüzyılda Fransa Amerika kıtasında koloniler kurmuşsa da diğerleri gibi İmparatorluk boyutuna ulaşamadı.

XVII. Yüzyılda zayıflayan İspanya, Amerika'daki topraklarını ancak İngiltere, Hollanda ve Fransa arasında gelişen rekabet sayesinde elinde tutabildi.

1870'leri izleyen emperyalizm çağında İngiltere Afrika'da İngiliz Somalisi, Mısır, Nijerya, Uganda, Kenya, Bechuanaland, Rodezya ve Nysaland sömürge imparatorluğu içine almıştır. Fransa ise; Tunus, Senegal, fildişi sahilleri, Dahamay, Gine, Fransız Kongsu ve Fransız Somalisi'ni. Sömürgeleştirmişlerdir. Afrika'nın paylaşımından sonra ise Almanya, Togo, Kamerun, güney batı Afrika'yı Almanya doğu Afrika'sını, İtalya ise; Eritre ve İtalyan Somalisini ele geçirmişlerdir.¹⁸

Çin ve Japonya'nın 19.yüzyılın ortalarında Batı ticaretine açılmasından sonra, Hintçini'nin İngiltere ile Fransa arasındaki sömürge çatışmalarına sahne olduğu görölmektedir. İngiltere, Hindistan'ı eline geçirdikten sonra, gerek bu bölgenin güvenliğini sağlamak ve gerekse Çin'e güneyden sızabilmek için bitişik Birmanya ile ilgilenmiş ve bu ölkeyi denetim altına almıştı. Batı'dan Doğu'ya doğru ilerleyen İngiltere'nin karşısına, Doğu'dan Batı'ya doğru ilerleyen Fransa çıkmış ve böylece iki devlet arasında anlaşmazlık ve küçük çaplı çatışmalar başlamıştı. Annama yerleşmiş bulunan Fransa, batıya doğru topraklarını genişletmeye başlayınca, iki devlet Siyam'da (bu günkü Tayland) karşı karşıya geldiler.

İngiltere ve Fransa arasında 1896 yılında yapılan bir sömürge anlaşması ile Siyam üç bölgeye ayrıldı. Batısı İngiliz, doğusu Fransız etki alanı oldu ve ortaya da iki devletin müdahale edemeyeceği bir tampon bölge kondu. Sömürge konusu olan Asya ölkelerinin böyle üç ayrı bölüme ayrılıp parçalanması, sömürgeci devletlerin aralarında anlaşmazlıkları çözmek için sık sık başvurdukları bir yöntemdir.

İngiltere, Rusya ile İran üzerinde de 1907 yılında hemen hemen aynı nitelikte bir sömürge anlaşması yapacaktır. İngiltere tüm bu düzenlemelerin sonunda, Hindistan

¹⁸ Oral SENDER, Siyasi Tarih,230.

sömürgesine kuzeyden İran, Afganistan ve Tibet, doğusundan da Siyam yönlerinden gelecek Fransız ve Rus tehdidine karşı bir güvenlik kordonu kurmuştur.

Rusya ise bu dönemde, Pasafik'e kadar Asya steplerinde genişlemiştir ve asıl düşüncesi, Avrupa Rusyası ile Asya Rusyası'nı birbirine bağlayıp, Pasifik Okyanusu'na kadar uzanacak olan "Trans-Sibirya Demiryolu"nu tamamlamaktır. Bu sayede Sibirya ve dolayısıyla Çin'e giden yol açılacak, Rus tekstil malları Çin'e akacak, bu ülkenin kuzeyi Rusya'nın siyasal denetimi altına alınacak ve böylece Rusya yalnız Doğu Avrupa'da değil, aynı zamanda Pasifik 'te de başat güç olacaktır.

Tüm bu gelişmeler sonucunda sömürge yarışı hızla gelişti ve olumlu olumsuz yönleriyle Avrupa uygarlığı tüm yeryüzünü kapladı. Dünyanın topraklarının 1/5'i ile nüfusunun 1/10'u doğrudan Avrupa devletlerinin sınırları içine girdi. 1900'e gelindiğinde Afrika kıtasının 9/10 'u Avrupa 'nın denetimindeydi ve kıtada bir iki tane bağımsız devlet kalmıştı. Bu, dünya tarihini değiştirecek görülmemiş bir olguydu."¹⁹

¹⁹Oral SENDER, Siyasi Tarih,231

III.1. İktisadi Gelişmeler

III.1.1 Avrupa Piyasasında Nakit Artışı

Büyük keşiflerle birlikte Avrupa'da ekonomik sistem hızla değişti. Sömürge sistemi Avrupa'ya çok büyük miktarda kıymetli maden ve nakit girmesini sağladı. Güney Amerika'da yıkılan İnka, Maya ve Aztek uygarlıklarının hazineleri, hazır para olarak doğrudan doğruya Avrupa'ya taşındı. Ayrıca bulabildikleri her türlü kıymetli madeni de bunlara ilave ettiler. Avrupa'ya taşınan her bir hazine, kıtanın yarım yüz yüzyıllık zenginliği ile eşdeğerdi.

Kısa bir süre sonra Avrupa piyasalarına akan nakit fazlalığı, mal darlığı ve fiyatların yükselmesine neden oldu.

Emek vermeden Amerika'dan toplanıp getirilen altının alım gücü düştü. Hâlbuki aynı süre içinde tarımsal ürün ve mamul madde elde etmek için gereken emek miktarında bir değişiklik olmadı. Bazı ürünlerin fiyatının dört katına kadar yükseldiği görüldü. İspanya, sonuç olarak Amerika'dan taşıdığı altın ve gümüşün ekonomiye girmesinden olumlu olarak yararlanamadı.

Nakit birikiminin getirdiği olumsuzluklardan etkilenmeyenler arasında sömürgelerinde özel bir işletme tipi geliştirenler oldu. Köle tüccarlarının Afrika'dan topladıkları genç zenci köleler sömürgeci devletlerin yerleştiği geniş topraklara taşındı.

Zenci köleler özellikle pamuk ve şeker kamışı tarlalarında çalıştırıldılar. Üretim kârlılığını yakalayabilen sömürgeci devletler daha uzun ömürlü oldu."²⁰

²⁰ Doç. Dr. Halime DOĞRU, Anadolu Üniversitesi Ders Notları.

III.1.2 Merkantilizm

16.yüzyılın iktisadi düşüncesi “merkantilizm”dir. Bu terim İtalyanca tacir demek olan “mercante” kelimesinden alınmıştır.

Yeni keşfedilen Amerika'da bol miktarda mevcut olan altın ve gümüş İspanyol ve Portekizlilerce Avrupa'ya getirilmeye başlandı. On altıncı ve on yedinci yüzyılın en büyük sömürgeci devletleri olan bu ülkeler, merkantilist politikayı tatbik etmeye başladılar. “Tüccarın karı, milletin karıdır.” diyerek tatbik edilen bu politika, aşırı ölçülere vardırıldığı için İspanyol ekonomisi zayıf düştü. İspanyol merkantilizmi de denilen “Bulyonizm” sebebiyle getirilen katı devletçi tatbikat, altın ve gümüşün İspanya dışına çıkarılmasına yol açtı. İspanyol ve Portekizliler bundan dolayı, sanayi devrimine öncülük edememişlerdir. İngiltere'de ise merkantilizm, Cromwell tarafından başarıyla tatbik edilerek, deniz ticaret filosunun üstünlüğü sağlandı. Cromwell'in çıkarttığı “Navigation Ast” (Gemi ve Deniz Kanunu), rakibi Hollanda'nın denizcilik açısından zayıflayıp İngiliz ticaret şirketlerinin tekelleşmesinde ve bunların güvenliğinin sağlanmasında büyük rol oynadı. İngiltere'nin Doğu Hint Kumpanyası idarecilerinden Thomas Mun, merkantilist politikanın ileri gelen sözcülerinden birisiydi.

Merkantilistlere göre, bir ülke ne denli para veya değerli madenlere sahip olursa o denli zengin sayılır. Buna göre olabildiğince çok değerli madenin ülkeye girmesi sağlanmalıdır. Buda ancak dış ticaret yoluyla gerçekleşebilir. Dış satım maddeleri, hammadde değil de işlenmiş mallarsa daha çok kazanç sağlayacaktır.

Gelişen ticaret burjuvazinin, güçlenebilmek ve yeni bir dünya kurabilmek için, her şeyden önce kendini koruyacak bir üst kuruluşa, ulusal sınırlara, mal ve can güvenliğinin sağlanması, belli bir sınır içinde ölçü ve kanun birliğine gereksinimi vardı. Bu gereksinimler ise, ancak “ulus devlet” biçimindeki bir kuruluşça gerçekleştirilebilirdi. Nitekim merkantilist ekonomi ve burjuva sınıfı geliştikçe, ulusal devletin kuruluşu da hızlanmıştı. Merkantilist politikanın başarıya ulaşabilmesi için devletin iktisadi alana karışması gerekir. Bu karışma ve denetimden amaç kapitalist sermaye birikimini ulusal sınırlar içinde sağlamak, böylece başka uluslar karşısında devleti güçlendirmektir. Merkantilizmin öngördüğü devlet karışması, aslında tümüyle ticaret burjuvası yararına bir karışımdır ve birikimde bu sınıfın elinde olmaktadır. Böylece merkantilizm, Batı'da gelişmekte olan burjuva sınıfına bu gelişmenin ilk aşamasında yararlı bir iktisadi anlayış oluşturuyordu. Yeni yeni beliren ulusal devletler, doğmakta olan ticaret

kapitalizmi'ne kökten bağılıdırlar. Öteki ülkelerden çok daha önce ulusal devlet niteliğini kazanmış olan İngiltere, merkantilizmin İspanya ile birlikte ilk uygulandığı ülkelerdir. Fransa bu rejimi daha geç,17.yüzyılda uygulamaya başlayacaktır."²¹

²¹ Server TANİLLİ, Uygarlık Tarihi,96,97.

III.1.3. Endüstri Devrimi

19. yüzyıl tam anlamıyla bir Avrupa yüzyılıdır. Bu öyle bir yüzyıldır ki, tüm dünya ekonomi ve politikasına Avrupa devletleri egemendir. 1800'lerden önce, Avrupa dünya üstünlüğünü sağlamıştı, ama bu üstünlük Avrupa'nın her alanda dünya egemenliği biçiminde değildi. Dünya, ilk sömürgecilik faaliyetlerine ve kurulan sömürge imparatorluklarına rağmen, Avrupa'nın her köşede etkili olduğu, doğrudan ya da dolaylı biçimde yönettiği tek bir birim haline gelmemişti. İşte, 19.yüzyıl bu egemenliğin kurulduğu dönemdir ve bunu sağlayan endüstrileşme ve onun yol açtığı emperyalizmdir. Endüstri devriminin önce İngiltere'de olmasının nedeni Avrupa'nın en geniş sömürge imparatorluğu olmasıdır.

Doğa bilimlerindeki gelişme ve önemli buluşların tarihinin 19.yüzyıldan çok öncelere gittiği doğrudur. Ancak, 19.yüzyılla birlikte, bu buluşların üretime uygulanması gerçekleşmiş ve bunun sonucu olarak artan üretim Avrupa devletlerinin ekonomik refahını yükseltmiştir. Ekonomik refah ise, başka şeylerin yanında, silah endüstrisinde de büyük gelişmelere yol açarak, Avrupa'nın tüm dünya halkları üzerinde egemenliğini kurmasını kolaylaştırmıştır. Daha önceleri de belirtildiği gibi, 18.yüzyılın sonlarına kadar ekonomik yaşam, büyük ölçüde, tarım, küçük el sanatlarına ve ticarete dayanıyordu. Asıl üretim kaynağı olan toprak, soyluların ve kilisenin elinde olduğu için siyasal güçte temel olarak aristokrasinin elideydi.²²

Bu durumu yalnızca liberalizm ve milliyetçilik gibi akımlar yıkmış değildir. Bunlar daha temel olan, ekonomik yapının değişmiş olmasıdır. Kısacası, yeni buluşların üretime uygulanması ve bunların en önemlisi olan buhar gücüyle çalışan makine, makineleşmiş endüstriyi doğurmuş ve bu da Avrupa'da sermaye birikimini artırmıştır ve böylelikle endüstri devrimi gerçekleşmiştir.

Aslında endüstrileşme iki aşamalı olarak gerçekleşmiş bir olgudur ya da iki ayrı endüstri devriminden söz edilebilir. Bazı kaynaklar ilk aşamaya endüstri devrimi, ikincisine bilimsel devrim adını vermektedirler.

İlk aşamada Batı Avrupa, bütün bu gelişmelerin merkezi olmuştur. Özellikle maden kömürü bakımından zengin ülkeler, hareketin başını çekmişlerdir.

²² Oral SENDER, Siyasi Tarih, 208, 209.

19.yüzyılın ortalarına dek İngiltere, sonlarına doğru da Almanya bu ülkelere örnektir. 1896'dan 1928'e dek, fiyatlarda yeni bir yükseliş, Endüstri Devrimi'nin ikinci aşamasını başlatır.

Önce, enerji kaynakları bakımından, maden kömürü önemli rol oynamakta devam eder; ne var ki, başka enerji kaynakları da bulunmuştur: Elektrik ve petrol gitgide büyüyen bir rol oynamaktadır.

Daha sonraları, yeni sanayi alanları ortaya çıkmıştır: kimya sanayi ile otomobil ve uçak yapımına yarayan mekanik sanayiler. Bu yeni sanayi, daha ileriye varılmış bir işbölümüne dayanmaktadır ve işçilerin zaman kaybını önleyecek yeni yöntemler araştırılmaktaydı. Zincirleme çalışma, meta üretimini o zamana değin görülmemiş ölçülere vardır."²³

Son olarak, tarım da sanayileşmeye ve uzmanlaşmaya başlamış, mekanik tarım araçları el emeğinin yerine geçmiştir. Boşta kalan el emeği ise, kentlere göç etmemeye başlamıştır.

Endüstri Devrimi'nin bu ikinci aşamasında, Batı Avrupa'nın dünya çapındaki eski egemen rolü de kaybolmaya başlamıştır; Rusya ve Japonya gibi başka kıtalardan yarışmacılar türemiştir. Özellikle Birleşik Amerika, zengin kaynaklarını işletmeye açması ve dev işletmelerde çalışmanın rasyonalize edilmeye başlanması ile hareketin başını çekmekteydi.

Endüstri devriminin en önemli sonuçlarından biri de, Batı'da, eski sosyal sınıflar tablosu yerine, yeni sosyal sınıflar tablosu oluşturmasıdır. Ve bu yeni sınıflar tablosu, yeni ideolojik mücadelelere yol açmıştır.

19.yüzyılda Batı Avrupa'da egemen sınıf burjuva sınıfıdır. Bu sınıfı oluşturan sanayiciler, tacirler, serbest meslekten olanlar, rantiyeler, büyük fabrikatörler, işletmelerinin dışında arazileri ve şatolarıyla, soyluların en yüksek tabakasının yaşamını sürdürmekteydiler.

Burjuvanın ülküsü liberalsizmdir. Liberalizm, girişimin özgürlüğünü savunur ve her türlü devlet karışımının reddeder. Bu iktisadi yüzüdür liberalizmin.

²³ Server TANILLI, Uygarlık Tarihi,121.

Siyasal liberalizm ise, monarşide ifadesini bulan eski rejime karşıdır ve bireyciliği savunur. Doğaldır ki liberaller içinde de ayrılıklar vardır. Tutucu liberaller toplum düzeninin sarsılmamsını isterken, ilerici liberaller demokratik reformlardan yanırırlar.

Burjuvanın karşısına yeni bir sınıf dikilmiştir; Proletarya:

Proletarya, büyük çoğunluğu tarım kökenli, çeşitli nedenlerle köyden kasabadan kopup gelmiş ve kentlerin çevrelerine yerleşmiş alt sınıf olarak tanımlanan kesimdir.

Burjuva ve proleter sınıf arasındaki sosyal eşitsizlik, çeşitli sosyal kesimlerden gelen aydınlarca eleştirilmeye başlanır. Böylelikle sosyalist akım başlar.

Sosyalsizimin tarihi bir bakıma, eski çağlara, ilk din kitaplarına değin uzanır. Böylesine geniş anlamda anlaşıldığında, sosyalsizim, toplumdaki adaletsizliklere, insanların sömürülmesine, eşitsizliğe karşı bir tepkidir. Sosyalsizim, Sanayi Devrimi ile doğan yeni bir sınıfın, işçi sınıfının öğretisi olmuştur."²⁴

Endüstri devriminin bir başka sonucu da, hızlı sanayileşen ülkeler arasında başlayan rekabet ve gerginliktir.

Ülkeler doğal kaynak ve pazar kapmak için adeta yarışmaya başladılar. Bu yarış gitgide artan bir hızla, kanlı ya da kansız savaşlarla, günümüze kadar sürecektir."²⁵

²⁴ Server TANILLI, Uygarlık Tarihi,123.

²⁵ A.g.k.,128.

III.2. Sömürge Kültürü

Tarihin, sömürgecilik faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve hazırlandığı bu evresinde, Avrupa yeni toplumlar, yeni kültürler ve yeni geleneklerle karşılaşmaktaydı. Avrupalı seyyahlar, girişimciler, Avrupa'nın egemenlik kurduğu bu yeni alanlara seyahatler yapmaktaydılar. Buralardan doğal olarak da pek çok yeni bilgiler gelmekte ve bu bilgilerin işlenmesi, tasniflenmesi, Avrupalının kullanımına sunulması gerekmektedir. İkinci bir ihtiyaçta, tanışılan bu yeni toplumlarla ilişkilerin nasıl sürdürüleceğiydi. Bu toplumların gelenekleri, dinleri, tarihsel kökleri onlarla nasıl ilişki kurulacağı konusunda da ipuçları vermekteydi. Zira sömürünün sürekliliğini sağlamak için sadece yakıp yıkmak, yağmalamak Avrupa için çözüm değildi.²⁶

18.yüzyılın özellikle sonlarına doğru,Batı'nın dikkatini daha fazla günlük meselelere yoğunlaştırdığını görmekteyiz.1700'de XIV.Louis ve 1754'te Maria Teresa, tercüman yetiştirmek için okullar kurmuşlardı.1784'te Willam Jones Hindistan'da, Kalkuta'da ilk Akademik oryantalistler derneğini kurmuştu.Bengal Asya Cemiyeti, yalnızca Hindoloji araştırmalarını ilerletmeyle yetinmeyecek,ayrıca Hindistan'ın İslami kültürünü de araştıracaktı.1800'de-1854'e kadar Doğu Hindistan Kumpanyası'nın idaresinde kalacak olan Fort William College açılmıştı.Kolejin himayesinde,yerli yazarlar tarafından İran ve Arap klasiklerinden birçoğu Batılı dillere çevrildi ve yayımlandı.Ayrıca pratik amaçlı el kitapları,gramerler ve metinler de yayımlanmıştır.²⁷

18.yüzyıldan beri yapılan yeniklerin belli başlı kaynağı olan bilim, özellikle jeolojide, biyolojide, fizikte, organik kimyada yeni fetihler yapılmıştır. Makineli üretim, toplum yapısını, derinden derine değiştirmiş ve insanlara, doğa karşısındaki güçleri bakımından yeni bir görüş kazandırmıştır.

19.yüzyılda, insan bilimlerinde bir başka önemli gelişme, toplum bilimin(sosyoloji) doğuşudur.²⁸

²⁶ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi,104,105.

²⁷ A.g.k.,94

²⁸ Server TANILLI, Uygarlık Tarihi,134,135,136.

Toplum ve düşünce planındaki gelişme ile edebiyat ile sanattaki gelişme arasında da yakın bir paralellik görülür.

19.Yüzyıl ortalarına değin egemen olan romantizm, doğa ve duygulara yakınlığı, lirik çıkışlarıyla bir yerde 19.yüzyıl'ın ilk yarısındaki o coşkunun ve tutkulu araştırmacılığın dile getirilmesidir.

Yüzyılın ortalarından başlayarak gerçekçilik (realizm) kendini gösterecektir. Bilimdeki o büyük gelişmelerle gözleri büyüyen bilimci akım az sonra, edebiyatta da yankısını bulacaktır. Doğalcılık (natüralizm) böyle doğar. Doğalcılık, edebiyatta ifade aracı olarak başta romanı seçecektir. Müzikte o kadar değil, ama görsel sanatları derinden derine etkileyecektir.

İzlenimcilik (empresyonizm) bu etkilenmeler içinde ilk akla gelen sanat akımıdır. Daha 16.yüzyılda kurulmuş olan resmin temel ilkelerinden de dönüş başlamıştır: Ressamın fırçası artık perspektifin kanunlarına değil, öncelikle sezgi ve hayale dayanmaktadır.20.yüzyılın sanatına açılan kapılar hemen hemen belli olmuştur.²⁹

²⁹ Server TANILLİ, Uygarlık Tarihi,137,138.

IV. BAĞIMSIZLIK HARAKETLERİ

19.yüzyıl, Avrupa'nın tüm dünyaya hükmettiği bir yüzyıldı.20.yüzyılın en önemli özelliklerinden birisi ise, Avrupa'nın bu üstünlüğünü yavaş yavaş yitirmesi ve etkili güç olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin öne çıkmasıdır.19 yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında, Avrupa güç merkezleri arasında dünya egemenlik ilişkilerinde, liderlik konusunda artan rekabetin varlığı dikkat çekmekteydi. Bu rekabet bilindiği üzere,1914–1918 yılları arasında milyonlarca insanın ölümü ve bir o kadarının da sakat kalması ile neticelenen,20.yüzyılın iki büyük savaşından ilkinde sebebiyet vermişti.³⁰

IV.1. I.Dünya Savaşı

Avusturya-Macaristan imparatorluğunun veliahdı Ferdinand'ın bir Sırp tarafından öldürülmesi, milliyetçilik düşüncesi ,sömürgecilik (ham madde ve pazar arayıcılığı), Avrupa devletleri arasındaki ekonomik ve siyasi rekabet (özellikle de Almanya ve İngiltere arasında) aşırı silahlanma hareketi, Doğu Sorunu,1.Dünya savaşının başlamasındaki en önemli etkenlerdir.

Devletlerin izledikleri politikalar ve çeşitli çıkarlar özellikle bu devletleri karşı karşıya getirmiştir. Rekabet, ittifak ve itilaf devletleri arasında meydana gelmiştir. Savaş öncesi devletlerin durumuna bakıldığında;

Almanya: Siyasal birliklerini kurduktan sonra (1871) ekonomisinde büyük bir canlanma meydana gelmiştir. Birliğini geç kurduğundan dolayı sömürgeciliğe geç başlamıştır. Yeni sömürgeler elde etme ve denizlere hâkim olma konularında İngiltere ile rekabete girişmiştir.

İngiltere: Almanya'nın siyasal ve ekonomik açıdan güçlenmesinden rahatsız olmuştur. Kendisine rakip olabilecek güçlerden kurtulmak ve Alman birliği ile bozulan –

³⁰ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi,131

Avrupa'daki güç dengesini tekrar kurmak istemektedir. Almanya'nın denizlerde güçlenmesinden de fazlaca rahatsız olmuştur.

Fransa: 1870 Sedan Savaşı ile Almanya'ya kaptırdığı kömür yataklarıyla ünlü Alsace-Loren bölgesini geri almak istemektedir. Bundan dolayı Almanya'ya karşı bir düşmanlık içindedir.

Rusya: Panislavizm ilkesi ile Balkanlara yayılmak istemektedir. Ayrıca Rusya, boğazları ele geçirerek Akdeniz'e inmek amacındaydı.

İtalya: Sömürgecilikte geri kalmıştır. Amacı yeni sömürgeler ele geçirmenin yanında, eski Roma İmparatorluğu gibi Akdeniz'e hakim olmaktır.

Avusturya-Macaristan: En büyük tehlikesi Rusya ve onun destekçisi olduğu Sırbistan'dır. Panislavizme ve Balkanlar'daki Rus etkisine karşı mücadele etmiştir.

Osmanlı Devleti: Osmanlı Devleti'nin yönetiminde ileri gelen isimlerden olan Enver Paşa ve arkadaşları oldukça Alman hayranıydılar. Almanların her şeyine çok güvenirdiler. İşte bu yüzden onların yanında savaşa girmek için gizli bir antlaşma yapıldı. Böylece Osmanlı savaşa dâhil oldu. Osmanlı'nın savaşa girmesindeki bir diğer amaç ise son yüzyılda kaybedilen toprakları geri kazanmaktır.

Bulgaristan: Çanakkale Savaşı'nın İttifak devletleri lehine sonuçlanmasının ardından Doğu Avrupa'da daha etkin olmak amacıyla Almanya'nın yanında savaşa girmiştir.

Japonya'nın, Asya ve Büyük Okyanusta yayılma politikası.

ABD, savaş öncesinde, Avrupa'daki savaşa katılma eğilimi içinde olmamıştır. Ancak 1917 yılında yaşanan bazı gelişmeler ABD'nin de savaşa katılma kararında etkili olmuştur. 1917 yılından itibaren İngiliz ve Fransız deniz ablukasına karşı Almanya'nın giriştiği denizaltı savaşı, Atlantik'te Amerikan ticari ve yolcu gemilerini de hedef almaya başlamış, Amerika'nın Avrupa ticaretine katlanılmayacak ölçüde zarar vermeye başlamıştır. Öte yandan Almanya'nın Meksika hükümetini ABD'ye savaş

açmaya teşvik etmesi de ABD'nin Avrupa'daki savaşa katılmasında etken olmuştur. Dünya siyasetinde etkin güç olmak isteyen ABD, Almanya'nın kışkırtıcı politikalarının ardından İtilaf devletleri bloğunda savaşa girmiştir.

Avusturya Büyük Sırbistan'ı kurmak isteyenlere gücünü göstermek üzere 1914 yılı Haziran ayında Bosna da bir manevra yapmaya karar vermiştir. Buna katılmak üzere veliaht Ferdinand da Saraybosna'ya gelmiştir. Ancak veliaht 28 Haziran 1914 günü bir Sırp tarafından öldürülür. Bu da I. Dünya savaşına yol açan olayın başlangıcı olur. Avusturya bu olaya Sırbistan'a savaş açarak karşılık verir. Bunun üzerine Almanya, Avusturya-Macaristan'ın, Rusya da Sırbistan'ın yanında yer alır. Böylece savaş kısa bir zaman içinde bütün Avrupa'yı etkilemiştir.

İtilaf Devletleri'yle tek tek İttifak Devletleri arasında yapılan mütarekelerle çatışmalar resmi olarak sonlandırılmıştır. Bu mütarekeler, Bulgaristan ile 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik Antlaşması, Osmanlı Devleti ile 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Antlaşması, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile 3 Kasım 1918 tarihinde Villa Giusti Antlaşması ve Almanya ile 11 Kasım 1918 günü Rethondes Antlaşması'dır.

Savaş sonrasında Avrupa'da sınırların belirlenmesi için 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı toplanmış ve Almanya ile 28 Haziran 1919 tarihinde Versay Antlaşması, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile 10 Eylül 1919 tarihinde St. Germain Antlaşması, Bulgaristan ile 27 Kasım 1919 tarihinde Neuilly Antlaşması ve Osmanlı Devleti'yle 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması ve Macaristan ile 4 Haziran 1919 tarihinde Trianon Antlaşması imzalanmıştır. ³¹

IV.2. II. Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan barış antlaşmaları sorunları çözmemiş ve yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Güçler dengesi yeniden biçimlenmişti. Dünya barışının korunması amacıyla, Milletler Cemiyeti kurulmuş, Avrupalı büyük ülkelerin de yer aldığı bazı Avrupalı devletler, karşılıklı güvenliğin sağlanması için

³¹ www. wikipedia. org.

Locarno antlaşmasını, ABD ile Fransa Dışişleri Bakanlarının öncülüğünde de savaş dışı ilan eden Briand-Kellogg Paktı imzalanarak yürürlüğe sokulmuştu. Ancak, barışın korunmasına yönelik bu çabalar yeterli olmamıştır. İtalya'da faşist rejiminin kurulması ve bu rejimin yayılcılığa yönelmesi, Almanya'da Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin iktidara tırmanarak Versailles Barış Antlaşması düzenini ortadan kaldırmaya çalışması ve Büyük Germen İmparatorluğunu kurmak istemesi, Japonya'nın da Uzakdoğu'da güçler dengesini alt-üst ederek militarist temellere dayalı bir İmparatorluk kurma tutumuna girmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açan en önemli gelişmeler olmuştur. Almanya, İtalya ve Japonya'nın katılımı ile Anti Komintern Paktı'nın kurulması, İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte önemli bir dönüm noktası olmuştur. "Berlin Roma-Tokyo Mihveri" dünyanın savaşın eşiğine getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, Alman birliklerinin 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırısıyla başlamıştır. Bu olay üzerine İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir. Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerini ele geçirmiştir. Almanya ise, Norveç ve Danimarka'yı işgal ettikten sonra, Avrupa içlerinde ilerleyerek Hollanda, Belçika ve Fransa'yı işgal ederek, bu ülkeleri kendi topraklarına katmıştır. Bununla birlikte, Almanya ve İtalya, Kuzey Afrika'da da yayılmaya çalışmışlardır. Japonya'nın da, ABD'ni bir ani baskınla savaşa sürüklemesi sonucu, savaş tüm dünyaya yayılmıştır.

Mihver Devletleri'nin yayılcılığına karşı İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD. ittifak yapmışlardır. Müttefik Devletler, gerek savaş sırasında gerçekleştirdikleri siyasal buluşmalarla gerek ordularını seferber ederek, Mihver Devletlerini yenilgiye uğratmışlardır.

Mihver Devletlerinin tüm cephelerde teslim olmasıyla, dünyaya beş buçuk yıl felaket yaşatan İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir."³²

Birinci savaş, Avrupalı devletler için çok yüksek bir ekonomik maliyete ve insan kaybına yol açmıştı. Fakat bunun da ötesinde, Avrupa medeniyetinin kendine olan güvenini, aynı çizgide sonsuz bir gelişme olacağına dair inancını sarsmıştı.

³² Yrd. Doç. Dr. Kemal YAKUT, A.Ü Açık Öğretim Fakültesi Ders notları.

Rusya'da, Batı'nın dünya egemenliğine temel olan kapitalist değerleri tehdit eden sosyalist Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi ve sömürgelerde ve Doğu'da ortaya çıkan Batı karşıtı isyanlar, bu tedirginliği artırmaktaydı."³³

Sömürgelerde görülen hareketlilik, sömürge sisteminin yeniden düzenlenmesi hususunda sömürgeci güçleri harekete geçirdi. Bu dönemde, Avrupa'da sömürge sisteminin yeniden yapılanmasına ilişkin tartışmaların yaygınlık kazandığı görülür. Hem 1920'li yılların gelişmeleri, hem de 1929 ekonomik buhranı Batılı devletleri sert önlemler almaya sevk etmişti. O nedenle, 1930'lu yıllarda Batı'da otoriter rejim uygulamalarının yaygınlık kazanması tesadüfi değildir. Ekonomik alanda da, kapitalizmin işleyişine devletin müdahalesi savunulmakta, himayeci ve planlamaya dayalı politikalar geliştirilmekteydi.

Bu nedenle, iki savaş arasındaki yaklaşık 20 yıllık dönem sürecinde Batı dünyasında, 19. yüzyılın kendinden emin ilerlemeci tarih ve toplum anlayışları, bütün dünyaya yukarıdan bakan üstünlük idolejileri yerlerini, karamsar, dairevi, sonlu tarih medeniyet tezlerine bırakmıştır.

Birinci savaş sonrasında, ABD'nin geleneksel Avrupa'nın siyasi sorunlarından uzak durma politikasına dönmesi, Rusya'nın ise, Ekim Devrimi'nden sonra iç politika sorunlarının ağırlık kazanması ve ayrıca Avrupa devletlerinin Bolşevik Rusya'yı Avrupa işlerinden uzak tutmaya yönelik tavırları nedeniyle Avrupa meseleleriyle alakadar olamaması, Avrupa devletlerine, dünya politikasındaki üstünlüklerinin hala devam ettiği izlenimi veren aldatıcı bir görüntü sunmuştu."³⁴

Bu görüntünün üzerine kurulan siyasi denge, doğal olarak, uzun süreli olmayacaktı. Kısa zamanda ekonomik büyümesini gerçekleştiren Almaya, bu gücüne denk bir siyasi konum elde etmenin peşinde koşmaya başlamıştı. Neticede, 1930'lardan itibaren Avrupa dengesi, statükonun devamından yana olanlar ile değişim yanlısı olan güçler arasında, Avrupa devletlerini ikinci bir büyük savaşa götürecek yeni bir çekişme ile sarsıldı.

³³ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi, 131.

³⁴ Oral SENDER, Siyasi Tarih, 132.

İkinci savaş (1939–1945), yayıldığı alan ve kapsam itibariyle birincisine nazaran daha geniş bir etkiye sahip oldu. Savaş hem, ekonomik hem insan kayıpları açısından çok büyük bir yıkımdı. 40–50 milyon insanın ölümünden söz edilmektedir. Bu savaşta atom bombası da kullanılmıştır.

Avrupa'nın her yerinde ekonomi kan kaybetmişti. Fakat savaştan olumlu etkilenenler de olmuştur. ABD, savaşta yıkılmayan tek büyük sanayi ülkesiydi.

Savaş sonrasının koşullarında Batı dünyasında, hem iç bünyesindeki liderlik kavgalarını, hem de sömürgelerde ve Doğu'da yükselmekte olan batı karşıtı hareketleri önleyerek, Batı dünya egemenliğinin devamına izin veren yeni bir düzenleme ile karşılaşır.

II. Dünya Savaşı, Hitler Almanya 'sını ve Mussolini İtalya'sını dize getiren ABD ile Sovyetler Birliği'nin yeryüzünde etki kurmak için gösterdikleri çabaların öyküsüdür. İkinci savaş sonrasının koşullarında, Batı Avrupa devletleri, egemenlik ilişkilerindeki lider konumlarını yükselen yeni güç olarak ABD'ye devretmek zorunda kalmışlardır."³⁵

ABD, ikinci savaştan süper güç olarak çıkmıştır. Savaş sonrasında Amerikalılar, Avrupa'nın yeniden yapılanmasına olanak veren Marshall Planı'nı uyguladılar. Buna paralel olarak, komünizmin yayılması tehlikesini engelleme siyaseti başlattılar(1950–1953).Dünyada ve Avrupa'daki diplomatik dengeleri pekiştirmek için Almanya ve Japonya'nın uluslar arası sahnede yeniden yer almasında yardımcı oldular.

Savaş sonrası koşullarda, yükselen diğer bir yeni güç SSCB'dir. SSCB, Ekim Devrimi sonrasında kısa süren emperyalizm karşıtı çağrı ve tutumunu terk etmiş, bir anlamda, Batı dünya egemenliğinin uygun gördüğü bir tutum geliştirme yolunu tutturmuştur. Kapitalist Batı'da meydana gelen gelişmelere karışmamaya özen göstermiştir.

Doğu Avrupa'da komünist partiler Kızıl Ordu'nun bu ülkelerdeki varlığının da desteği ile iktidara gelirken, Batı'da komünistlerin direniş hareketlerine katılmış olmaları, yeni kurulan hükümetlerde yer almalarına olanak tanıdı."³⁶

³⁵ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi,133.

³⁶ Oral SENDER, Siyasi Tarih,134.

Kızıl Ordu'nun Orta Avrupa'da ilerlemesinin en önemli sonucu, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'nın SSCB'nin nüfusu altına girmeleri oldu.

1945'te SSCB ve ABD, Dünya çapındaki çatışmanın büyük galipleri olarak ortaya çıktı. Devletler konumlarını bu iki odağa göre belirlemek durumunda kaldılar.

Gerek savaş sırasında ve gerekse de sonrasında, Doğu ülkelerinde Batı karşıtı hareketlilik artmış, sömürgelerde milliyetçi akımlar ve bağımsızlık talepleri yükselmeye başlamıştı. Japonların Güney Doğu Asya'daki Avrupa sömürgelerinden çekilmeleri ile sömürgeci ülkeleri uğraştıracak bağımsızlık yanlısı ve milliyetçi hareketler hızla yayıldı. 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren Asya ve Afrika, güçlü bir anti-emperyalist hareketle sarsılacaktı.

Eski oyun bitmiş, birinci savaşın patladığı devrede bile, Batı emperyalizminin ileri doğru hamlesi, hızını kaybetmeye başlamıştı. İki savaş arasında da, emperyalist devletler, sömürgelerde bir dizi taviz vererek tutunabilmekteydiler.³⁷

Sömürge halklar artık eskisi gibi yaşamaya razı değillerdi ve emperyalizme karşı savaşıma daha etkin olarak katılıyorlardı. Diğer taraftan emperyalist ülkeler de, artık sömürgelerini eski kalıplara göre yönetemiyorlar ve sömürge politikalarını değiştirmek zorunda kalıyorlardı. Bu gelişmelerde, sömürgeci devletlerin, savaştıkları öteki sömürgeci devletleri yenebilmek için, sömürge halklarının gücüne gereksinim duymuş olmaları ve hem birinci, hem de ikinci savaşta bu güçten fiilen yararlanmalarının sömürge halklarında yarattığı bilinç değişikliğinin ve bu esnada, ellerinde bir silah birikiminin oluşmasının da payı bulunmaktadır.

1945 yılında milliyetçiliğin görülmediği pek az sömürge kalmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sömürgecilik şaşkırtıcı bir biçimde dünya genelinde sona ermiştir.³⁸

Sömürgecilik iki ana evreden geçerek son bulmuştur. Birinci evre, 1945–1954 dönemi ve özellikle Asya kıtasını; ikincisi 1955–1966 dönemini ve özellikle Afrika kıtasını kapsar. Ancak sömürgeciliğin tam anlamıyla tasfiyesi söz konusu değildir. ABD ve Fransa, okyanuslardaki bazı adaları himayeleri altında tutmaya devam ettiler.

³⁷ Oral SENDER, Siyasi Tarih, 135.

³⁸ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi, 136.

Bununla birlikte, hala bağımlı olan ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşma süreci kesintiye uğramış değildi. İspanyol sömürgesi Ekvator Ginesi 1968'te, Portekiz sömürgesi Gine-Bissau 1973'te, Mozambik ve Angola 1975'te, Cibuti 1977'de, Zimbabve 1980'de bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. İngiltere de Hongkong üzerindeki 99 yıllık kiralama süresini 1997'de bitirecek ve bölgeyi Çin'e bırakacaktır. Çin de aynı şekilde, 1999'da Makako'yu Portekiz'den geri alacaktır. Sömürge toplumların bağımsızlık talepleri karşısında metropol ülkelerin bir kısmı, eski sömürgelerin kendi kendilerini yönetme veya özerklik haklarını kullanabilecekleri 1931'de kurulan İngiliz Uluslar Topluluğu, 1958'de Fransız Uluslar Topluluğu gibi siyasi topluluklar kurma yolunu seçmişlerdir. Bağımsızlık savaşlarının en uzun ve kanlı bir biçimde sürdüğü yerler ise, sömürgeci ülkenin bir iskân politikası güderek asimile etmeye çalıştığı Cezayir (Fransa), Mozambik (Portekiz) veya Rodezya (İngiltere) gibi bölgeler oldu. Dekolonizasyon süreci olarak adlandırılan sömürgeciliğin tasfiye süreci, mutlak bir bağımsızlaşmayı değil, yeni koşullara uygun değişik türden bir bağımlılaşmayı getirmiştir. Bu şekilde Batılı sömürgeci güçler, hem sömürgelerin denetimi dışına çıkmasına izin vermemekte, hem de önceki sistemin zorunlu kıldığı devasa bir sömürge bürokrasisi yükünden kurtulmaktadır.³⁹

³⁹ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi, 138.

V. SÖMÜRGE KÜLTÜRÜNÜN BAĞIMSIZLIK SONRASI ETKİLERİ

Yerli araştırmacı, uzun zaman Batılı araştırmacı uzman için bir anlamda bilgi taşıyıcı olmaktan öte bir role sahip olamamıştır. Batılı araştırmacılar, yerli akademisyenin getirdiği bilgileri "yeni baştan ele alıp değerlendirme ve yorumlama" ihtiyacı duymuşlardır. Bu, yerli akademisyenin niteliklerine duyulan güvensizlik ve ayrıca da, bilgiyi yorumlama, ona hükmetme hakkının sadece Batılı efendiye ait görülmesinde kaynaklanmaktaydı. Yerli uzmanlara bu noktada "bilgi üretme" hakkının tanınması, bir yönüyle, Batı-dış toplumlarının bağımsızlıklarını kazanmaları ve kendileri adına konuşma konusundaki ısrarlarının bir sonucudur. Fakat belki bundan daha önemli olan ve üzerinde durulması gereken sebep, sömürgeci devletlerin, yerli topluluklara, kendi istedikleri türde sonuçlar doğuracak bir bilgi üretim mekanizmasını kabul ettirmiş olmasıdır. Pazarda onay gören yerli uzman ürettiği bilgi de, en nihayetinde, Batılı bilginin evrensel, dolayısıyla doğru olduğu ön kabulünden hareketle üretilmiş olmalıdır. Başka bir deyişle, Batı-dışı toplumlarda üretilen bilgi, Batı bilgi üretim şablonlarına uygun bir biçimde üretildiği için "akademik pazar"da kabul görmektedir. Üretilen bilginin ya da Batılı akademik çevrelerde dikkate alınan ve ilgiyle izlenen Batı-dışı toplumların yazarlarına bakılacak olursa, bunların büyük ölçüde Batı akademik çevrelerden icazetli oldukları görülecektir. Batılı şablonlara uymayan ya da Batılı dogmaların ötesinde üretim gerçekleştiren yazarlar, çoğunlukla akademik standartlara uymamak, dogmatik, fanatik ve saldırgan olmakla suçlanacaklardır."⁴⁰

İkinci Dünya Savaşından sonra modernleşme kuramları değer kazanmaya başlamıştır. Batı-dışı, sömürge halinden yeni kurtulmuş toplumların modernleşmenin, bir başka deyişle Batılılaştırılmalarının, nasıl gerçekleşeceği çağdaş sosyal bilimlerin önemli bir konusu olmuştur. Çağdaş sosyal bilimlerin sunduğu her türlü imkânı kullanarak, doğulu toplumların eski dönemlerini ve dillerini incelemek kadar, şu anlarına ilişkin çalışmalar yapmak da önem kazanmıştır.

⁴⁰ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi,144.

Bu toplumların modernleşmeye ne ölçüde müsait oldukları ve geçmişteki modernleşme çabalarının gösterdiği özellikler, bu çalışmaların yoğunlaştıkları konuları oluşturmaktadır. Hatta doğulu toplumların geçmişleri de bu günkü sorunları bağlamında ele alınmaya başlandı. Doğulu toplumların tarihine “Bu toplumlar acaba hangi yol izlenerek modernleşebilir ”sorusu bağlamında ilgi duyuldu.

ABD'nin önceki dönemin sömürgecilik tecrübesinden yoksun oluşu, yeni egemenlik ilişkilerinde uhdesine aldığı liderlik konumunu sürdürmesinde kendisine engel değil, destek olmuştur. Bir yanda ABD, önceki sömürgecilik döneminin olumsuz birikimini kolaylıkla reddedebilmiş, öte yandan da, bu birikimin kendi lider konumunu sürdürmesine imkân verecek yönlerini kullanma imkânını bulmuştur. ABD, Avrupalı sömürgeci devletlerin Asya ve Afrika topraklarındaki kirli mirasına bulaşmamış olduğu şeklindeki gerçekte bir yanılsamadan ibaret olan görüntüsü nedeniyle Batı-dışı toplumlarla daha dostça ve sıcak ilişkiler kurabilme başarısını göstermiştir. Kendi emperyalist sistemini, Batı-dışı toplumlara da görece bir konum vererek önceki sömürgeci sistemden değişik bir tarzda kurmuştur. ABD, Avrupa gibi bilgiyi “asil” ve “adi” diye ayırmamış, kendi üstünlüğünü devam ettirecek bilgiler kimden ve nasıl gelirse gelsin pragmatik bir tarzda kullanabilmiştir. Sahip olduğu askeri, iktisadi ve siyasi güce bağlı olarak da, toplumlararası farklılıkları, kendi üstünlüğünü besleyen zenginlikler haline başarıyla getirebilmiştir.”⁴¹

Batı Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra, en aza yirmi yıl kesin çizgileriyle ABD ve SSCB'nin çerçevesinde “iki kutuplu” bir nitelik kazandı. Yoksul bir Avrupa'da komünizmin kolayca yayılabileceğini gören ABD, Avrupa ekonomisini canlandırmak amacıyla büyük bir mali yardım harekâtına girişti.2 Nisan 1948'de onaylanan Marshall Planı uygulamaya koydu. 1990 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetlerin dağılması ile soğuk savaş sona ermiştir.

İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı'ndan ekonomisini güçlendirerek çıkan tek ülke olan ABD, “dünya liderliği” ve sosyalizmin çökertilmesi yolundaki çabası ve Amerikan tarzı yaşam biçimini empoze etmesi bakımından, sinemaya (Hollywood'a) önemli görevler biçmişti.”⁴²

⁴¹ Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi,145,146.

⁴² Yücel BULUT, Oryantalizmin Kısa Tarihi 141,142

V.1. Sanata Etkileri

Kültürel birleşme de maddi birleşme gibi tek tipleşme eğilimi gösterir, Ancak burada dana çok 'Colomb tipi değişim' denen bir artışlık söz konusudur, Atlantik'i bir yönde ya da diğer yönde geçen gıda ürünleri ya da diğer ürünleri dışında hindi, mısır, at vb başka uygarlıklara ait kimi ürünler de, çay, kahve, tütün yeni moda olarak kimlik kazanmıştır.

Bu birleşmeye başka bazı alanlarda da rastlanır. En evrensel olanı kuşkusuz danstır; çünkü bu alandaki fetih süreci Kara Afrika'dan başlamıştır. Beyaz adam, siyah Venüs'e olan genellikle bastırılmış tutkusunun içinde, zenci danslarını kabul eder, ancak aradaki mesafeyi arttırmıştır. Birincisi Lundu idi: bu xviii. yüzyılda kadın ve erkek siyah-beyaz melezleri tarafından benimsenmiş, Bantu kökenli erotik bir dans. Ardından, Buenos Aires'in siyahlarının tango çığrıları gelir, bu dans melezleşmiştir, içinde yalnızca cinsel eylemin ufak bir izini taşır ve Avrupa'yla Birleşik Devletlere yayılmadan önce Arjantin'de bir tür ulusal dans haline gelir. Derken, Afrikalı kökenlerine oranla yumuşatılmış olan rumba gibi, yavaş yavaş bir beyaz dansı konumuna gelen Brezilya sambası ortaya çıkar.

Zenci müziği, caz ve diğer türleri tüm dünyayı kuşatırken Afrika sanatının izlediği yol daha zorlu olmuştur. xvi. Yüzyılda Afrika'dan küçük heykelcikler gelirken bunlara tuhaf putlar deniliyordu. 1886'da, Pierre Savorgnan de Brazza'nın bir görev gezisinin ardından düzlenen ilk büyük sergide bu putlara 'ilkel sanat' denmişti. Sergiye neredeyse 30.000 kişi gezmişti, ama Doğa Tarihi Müzesi'ne bağlı Botanik Bahçe'sinin, portakal bahçesinde düzenlenmişti. Bu da serginin statüsünü belirliyordu. Yine Paris'te, 1889 yılı Evrensel Sergisi'nde, düzenleyicilerin kafalarındaki düşünce sömürgeci anlayışı popüler bir hale getirmekte.

Ebetteki bu heykel sergisinin inceliklerini görebilecek koleksiyoncular da vardı, ama sanat ürünleri üzerinde yapılan yayınların çoğu coğrafyacılardan, antropologların ellerinden çıkmıyordu.

1905 dolaylarında, Vlaminck ve Gauguin, Matisse ve Apollinaire ile birlikte Afrika heykel sanatının büyük kâşifleriydiler. Carl Einstein da, modern sanatı onca etkilemiş olan Afrika heykelleri estetiği üzerine ilk metinleri yayınlamıştı. 1912 yılında Gill Blas'ın zenci sanatı üzerine yazdığı bir yazıyla iş resmen meşrulaştırılmıştı. 1917 yılında Jean

Cocteau zenci sanatı üzerine şunları yazabilmişti: 'bu sanat çocukluğun, çılgınlığın düş kırıcı pırıltılarıyla değil, insan uygarlığının en soylu sitilleriyle akrabadır.'

Önemli olan şu noktadır ki, Flaubert'in Salammbô'su ya da Loti'nin ya da Delacroix'nın oryantalizmi dönemlerine göre gerçekleşen kopukluk artık daha ciddi boyutlardadır. Voodoo geleneğinden gelen resim sanatıyla, estetik biçimlerden çok sembollere dayanmaya başlar ve yapılan tablolar da boşlukların düzenlenmesi büyüsel mantık çeşitlemelerine eş düşer. Bu sanatın kabul görmesi onu kültürel birleşme sürecinin içine sokmuştu, ancak her türlü tepkileşme sapmalarından koruyarak."⁴³

19.yüzyıl'da Endüstri Devrimi'yle gerilemeye başlayan el sanatları önce Arts And Crafts, ardından da Bauhaus okuluyla yeniden canlanmıştır.

I.Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan değişim rüzgârı seramik sanatçıları da içine almıştı.1919'da Almanya'da Bauhaus tasarım okulu Weimar'de, Walter Gropius'un önderliğinde kuruldu. Bu oluşum, sanat ile teknolojinin birbirine entegre oluşu konusunda yeni öneriler sunuyordu.

Gehard Marcks Darnburg seramik bölümünün hocasıydı. Bauhaus'u öteki tasarım okullarından ayıran en önemli özelliği sanatsal yaratılarda makinelerden yararlanmayı benimsemesi, endüstrinin olanaklarını yadsımayarak, endüstriyel üretim koşullarına uygun bir sanat eğitimi vermesidir.

Bauhaus Tasarım Okulu'nun içindeki seramik atölyesi, kendine has bir biçimde gelişerek diğer malzeme atölyeleri içinde en sanatsal işler üreten bölüm olmuştur. Walter Gropius ve Gerhard Marcks'ın Weimar yakınlarında kurduğu seramik atölyesi, vazo, işlevli sayısız form ve heykelin üretildiği bir yerdi. Form konusunda tasarım ve uygulamalarıyla W.Gropius ile geleneksel çömlek ustası ve teknik uzman Max Krehan, kurdukları diyalogla, seramik sanatının incelikleriyle üretilmiş hassas ve kırılğan formlar ürettiler. Her ne kadar bu formlar vazo olarak kullanım işlevini amaçlıyor gibi gözükseler de, artistik işlevleri öncelikliydi. "⁴⁴

⁴³ Marc FERRO, Sömürgecilik Tarihi,580.

⁴⁴ www.serfed.com/dergi/7/08-SANAT_TASARIM

İngiltere ve Amerika'da stüdyo seramikçiliği ile uğraşan sanatçıların sayısı artmaya başlamıştı. Geleneksel artistik seramikler üretirken daha çok oryantalist biçimlerden etkileniyorlardı. Yüzyılın başlarında tren yolu inşaatlarında ortaya çıkmış olan mezar odalarındaki Song Hanedanı seramikleri bu sanatçıları etkilemiştir.

İngiltere'de *Camberwell* College of Arts and Crafts'da, W.B.Dalton'ın yöneticiliğinde seramik kürsüsü kuruldu. (*Dalton, Çin geleneği ile tutkulu bir şekilde ilgileniyordu.*) bu kürsünün kurucuları arasında daha önceleri *Camberwell*'de öğrenci olan Roger Fry, William Staite Murray ve Reginald Wells'de vardı. Wells, 1909'dan sonra Chelsea'de çalıştı. Bunlar yüksek ısıda pişmiş, Çin tarzında çalışmalardı. I.Dünya Savaşından sonra, Sussex'de çoğunlukla maviler, gri-beyaz mat sırlar kullandığı 'soon ware' dediği geleneksel Çin seramiklerinden etkilendiği işler yapmıştı. Bu tarz çalışmalarını 1940'ların sonuna dek sürdürdü.⁴⁵ (Resim1)

Resim1:Reginald Wells A Coldrum Pottery vase

W.Staite Murray da Song Hanedanı dönemi seramiklerinin, rafineliği ve gücünden etkilenmiş ve 1919'da Rotheithe'de yüksek ısı bir fırın yapmıştır. Uzakdoğu'nun yüksek ısı sırlarından etkilenen Murray 1920'lerde Japon seramikçi Shoji Hamada'dan da etkilenmiştir. Murray kendini daha çok kavram ve fikirlerle ilgili bir sanatçı olarak görüyordu. Çalışmalarında işlevselliği ise önemsemiyordu. (Resim2)

Resim 2: W.State Murray, jar.stoneware,1931

Estetik kap kacak yapımının öncüsü sayılan ve geliştirdiği sanatçı –çömlekçi kavramıyla bir okul oluşturan Bernard Leach (1887–1979),uzun süre Japonya'da kalmış, Uzak Doğu seramik teknikleri üzerinde araştırmalar yapmıştır. İngiltere'ye döndüğünde ise seramik sanatına yeni bir form anlayışı getirmiştir. 1909'da Japonya'ya giden Leach orada raku tekniğini öğrenmiş, W.Morris 'in ve Arts and Craft Movement'in düşüncelerini Japonya'ya tanıtmış, Japonya'da geleneksel el sanatlarına ilginin artmasında etkili olmuştur. Leach kendini Doğu İle Batı arasında ulaklık yapan bir sanatçı olarak tarif eder⁴⁶. (Resim3,4)

46Emanuel,COOPAR, Ten thousand years of pottery,283

Resim 3 : Bernard Leach, stoneware, 1927

Resim 4 : Bernard Leach, teapot, stoneware, 1930

Japon seramik sanatçısı Shoji Hamada ve Leach ortak çalışmaları ve araştırmaları yapmışlar ve birçok seramikçi için, Leach ve Hamada'nın çalışmaları esin kaynağı olmuştur. Burada önemli olan nokta ise seramikçilerin, onların çalışmalarında kullanılan teknik ya da yöntemlerden çok düşüncenin form üzerinde ifade ve anlam kazanmış olduğunu görmeleridir⁴⁷.(Resim 5)

Resim 5 : Shoji Hamada ,large dish,1962

Hamada, farklı seramik kap kacak geleneklerini sentezlemekte ne denli usta olduğunu kanıtlamış bir sanatçıdır.

Çin, Japon formları ve İngiliz Slip tekniğini uyguladığı çalışmaları buna örnek gösterilebilir.(Resim 6)

Resim 6 : Shoji Hamada,stoneware bottle ,1929.

Leach'ın, Çin'de, Japonya'da ve İngiltere'ye döndükten sonra St.Ives'de Shoji Hamada ile yaptığı çalışmalarla kazandığı teknik,onun St.Ives'de öğrencisi olmuş Norah Braden,Katherine Pleydell -Bouveire gibi sanatçıların özgün sentezler yapmasında rol oynamıştır.(Resim 7)

Leach'in öğrencilerinden Norah Braden ve Katherine Pleydell –Bouveire, formlarında deneysel ve özgün öğeler yaratmaya çalışırken, güçlü Song dönemi sırlarını kopya etmeye çalışmıyor, Kullandıkları özgün sırlarla seramik sanatında İngiliz ruhunu taşıyan bir anlatıma ulaşmaya çalışıyorlardı⁴⁸. (Resim8)

⁴⁷ Edmund, DE WOOL, 20th Century Ceramics.92
⁴⁸A.g.k,96

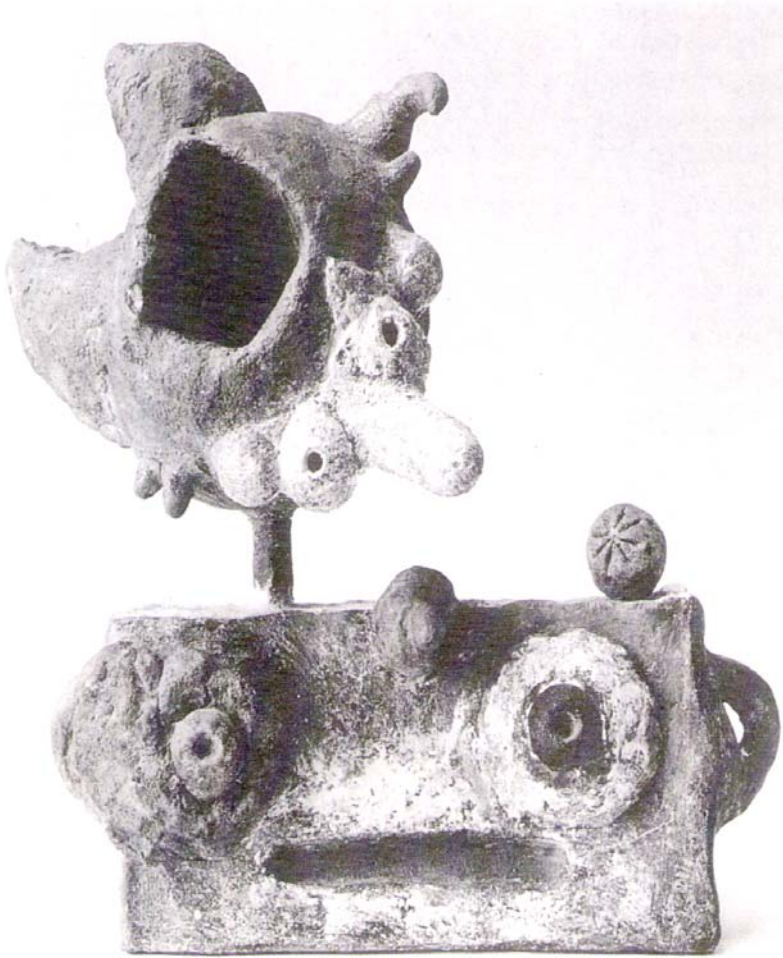

Resim 7 : Norah Braden, stoneware vase ,1932.

Resim 8 :Katherine Pleydell - Bouverie small stoneware bowl,1936

Teknolojide yapılan gelişmelerle sanat disiplinleri birbirleriyle karşılaşmaya başlamışlardı. Ressamlar zellikle Fransa'da ki gelişmelerden etkilenip seramik malzemeleriyle ifade olanaklarını zorlamışlardır.20.yüzyılın önemli seramikilerinden Artigas'dan etkilenen Miro1944 yılında  boyutlu anlatımı seramikle denemiş ve bunda da çok başarılı olmuştur.(Resim 9)

Resim 9 :Joan Miro,Double Figure,earthenware,1956

Miro gibi birçok ressam, Gauguin, Ernest Chaplet, Roualt, Vlaminck ve seramikçi Andre Metthey ile birlikte beş yıl kadar ortak çalışmışlar seramik çalışmaları yapmışlardır.

Metthey, beyaz ince sırlı fayans geleneğini sürdürüyordu.

İngiltere'deki Reginald Wells gibi, o da çalışmalarında güncel beğeniye olan uzaklığını vurguluyordu (Resim10)

Resim 10 :Andre Metthey,earthenware,21 cm,1908

1905 dolaylarında, Vlaminck ve Gauguin, Matisse ve Apollinaire ile birlikte Afrika heykel sanatının büyük kâşifleriydiler.(Resim 11)

Paul Gauguin 1886'dan 1893'e kadar seramikle uğraşmıştır. Gauguin'in seramik kaplarında, çok sevdiği arkaik pre-Kolombiya çömleklerinde olduğu gibi, figürler vesselden çıkar ya da onun eğilimiyle kendiliğinden vessel olurdu.⁴⁹(Resim12)

⁴⁹ Edmund, DE WOOL, 20th Century Ceramics,39,40,

Resim 11: Maurice de Vlaminck, Feuilles bleues, earthenware, 1907

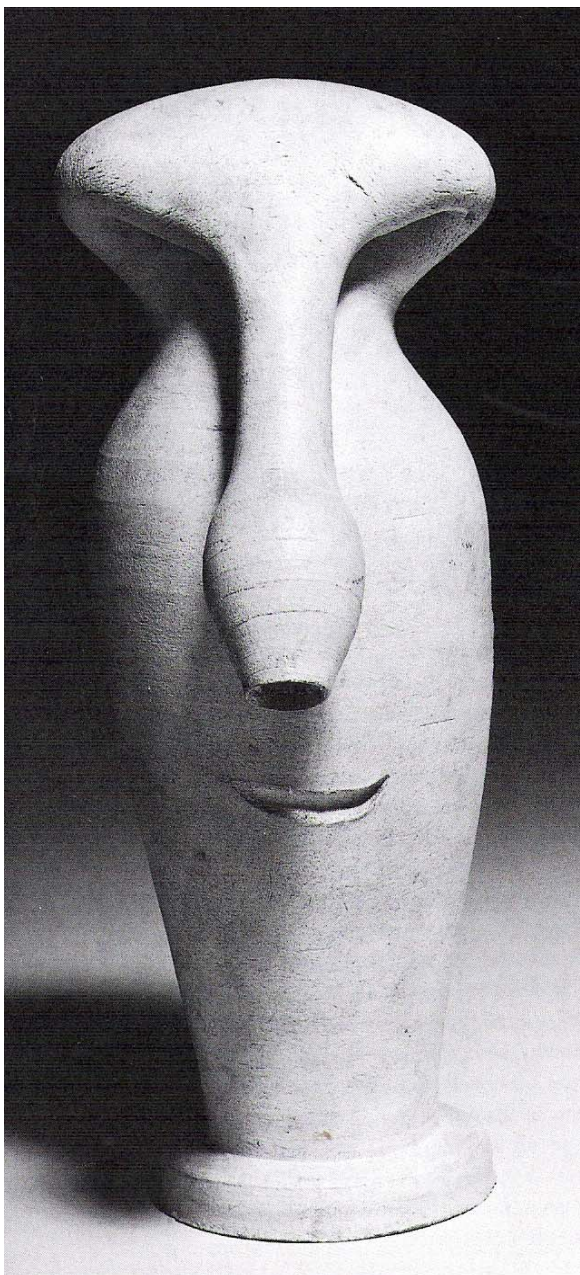
Resim12 : Paul Gauguin , ikili vazo.stoneware, 1886

Emil Nolde da Gauguin gibi Afrika sanatından etkilenecek seramik plakalar üzerine hayvan figürleri, masklar ve dans eden aile figürleri çalışmıştır. Nolde'a göre, ilkel insanların ürünleri ellerinde parmakları arasında, güncel malzemelerden yararlanılarak yaratılmıştır. Tarih öncesi çağlara ait canlılık, enerjik anlatımı ve doğal halleri bu yerlilerin işlerini ilginç ve eğlenceli kılan faktörlerdi. (Resim13)

Resim 13 : Emil Nolde, kil plaka,1913

Picasso ise, zenci sanatında batı estetiği dışında gelişmiş, bu estetiğe tümüyle yabancı yaratıcı bir g bulunduğuna inanmaktaydı. Sanatçının Matisse, Vlaminck ve Derain ile birlikte zenci sanatını anlamaya çalıştığı, birçok heykelcikler satın almak suretiyle bu sanatlara ilgi duyduğu bir gerçektir.(resim14,15)

Resim 14: Pablo Picasso,büst,1948

Resim 15: Pablo Picasso,Face,1955

Picasso'nun kübizme temel olan sanatsal buluşlarının, zenci sanatı ilkelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Miro gibi seramikçi olmayıp ressam olan Picasso sayesinde seramik sanatı ciddi anlamda yeni yollara kavuşmuştur. Seramik sanatının diğer disiplinlerle algılanmasında ciddi katkılar sağlamıştır. Artık seramik sadece biçimle ilgili çalışmalarını olan, işlevsellikle sınırlanmamış formun çok dışında ifade biçimleri barındıran bir tür sanatsal iletişim aracı haline gelmiştir. Seramik yeni anlatım ve ifade olanakları barındıran yapısıyla geleneksel ve işlevsel seramiği reddetmeden, ötesine geçerek bir yer edinmeye başlamıştı. Malzemenin dili sanatçının hayal dünyasıyla birleşerek ortaya özgün formlar çıkıyordu. Her özgün form alt yapısında geleneksel ve işlevsel seramik form yapısını barındırıyordu.

Çekilmiş tornalar daha çamur kıvamındayken deforme ediliyor, ortaya çıkan formun anımsattıkları heyecan veriyordu. Tabakların içine sır altı veya sır üstü tekniklerle anlatımcı resimler yapılıyor ve sergileniyordu.⁵⁰

⁵⁰ www.serfed.com/dergi/7/08-SANAT_TASARIM

Amerika'da stüdyo seramikçiliğinin öncüsü Charles Fergus Biggs'tir (1857 – 1934). İngiltere'de çalışmalar yaptıktan sonra A.B.D.'de önemli işler yapmış, teknik içerikli ve eğitim amaçlı makaleler yayınlamış, öğrenciler yetiştirmiştir. ABD'de Batı Sahili bölgesinde ise farklı bir oluşum vardır. Glen Lukens (1887 – 1967) California'ya 1920'lerde taşınır. 1960'a dek Los Angeles'ta hocalık yapar. Öğrencilerine "tasarımda kendi lezzetlerini, yüzey zenginleşmesi için metodlar üretmelerini" söyler. Lukens, New Mexico'dan Mısır'a antik kültürlerden etkilenmiştir(Resim 16). 1920 – 45 arası azımsanmayacak kadar seramikçi Avrupa'dan, ABD'ye göç eder. Çoğu Bauhaus Okulu'ndandır. Seramik yapım ve tasarımında radikal bakış açılarını da beraberlerinde getirirler. Savaş yıllarında başlıca merkez Cleveland Sanat Enstitüsü'dür. Burada dikkat çeken seramikçilerden biri Victor Schreckengost'tu. En önemli çalışmalarından biri "Jazz" adlı bir kâse çalışmasıdır. New York esinli, abstract bir çalışmadır.⁵¹ (Resim 17)

Resim 16 : Glen Lukens, food bowl, earthenware, 1936

51 Emanuel, COOPAR, Ten thousand years of pottery, 292.

Resim 17: Victor Schreckengost, jazz Bowl, earthenware, 1931.

Savaş sonrası, Amerika'daki seramikçiler Avrupa'daki öncülerinden farklı bir stil geliştirdiler. Bazıları B. Leach'ten, bazıları ise İskandinavya'daki hareketlerden veya güncel hareketlerden etkilendiler. 1952'deki ziyaretinde, Leach Japon seramikçi Hamada ve Japonya Ulusal Halk Sanatları Müzesi yöneticisi Yanagi Soetsu ile birlikteydi. Ortaklaşa uygulamalarında ulaştıkları bireşimler ve mistik içeriklere ilgi büyüktü ve bu üç sanatçı öğrencilere Japon, Kore seramikçiliğinin estetik kalitesini anlattılar. Leach Amerikan seramikçiliğinin köklerinin zayıflığından söz ettiğinde rahatsız olanlar olsa da, diğerleri onun düşüncelerini, stüdyo seramikçiliğinin kimliği tanımlamada bir odak noktası olarak kabul ettiler.

1950'lerin en etkili figürlerinden biri Peter Voulkos'tur. Voulkos, Leach, Hamada ve Yanagi ile tanışmış, Leach'in çalışmalarından çok Zen Budizm'inden etkilenmiştir. Aynı zamanda abstract expresyonist sanatçılarla da ilişki içindeydi.

Voulkos, fonksiyonel eşyalar üretiminden sonra Miro ve Picasso gibi sanatçıların seramik çalışmaları ile doğu kültürlerinden etkilenir. Daha sonraları geleneksel zanaata yönelik çömlekçiliğe meydan okuyan fonksiyonsuz heykel formları yapmaya başlar. Peter Voulkos, bu tavrı ile çağdaş seramik sanatının önünü açmıştır. (Resim18) Amerika'daki seramikçilerin yeni eğilimlere olan ilgisi ile çağdaş seramik sanatına geçişin yaşanacağı bir dönem başlamıştı.⁵²

52 Emanuel, COOPAR, Ten thousand years of pottery, 294.

Resim18: Peter Voulkos, Jar, stoneware, 1956.

VI. Sonuç

Kapitalist süreçte ekonomik ve kültürel düzeyde varlığını hissettiren sömürgecilik “öteki”nin bilgisi geçersiz ve değersiz kılarken, günümüzde “öteki” asimile edilerek, yerel ürünleri, gelenekleri ve yaşam pratikleriyle küresel pazarda etnik bir meta olarak satılan bir bilgiye dönüşmüştür.

Çok uluslu kapitalizmin mantığı, kültürü ve kültür üzerinden gündelik hayatın her alanını teslim almış, sömürgeleştirmiştir. AB ve ABD’de kültür sanat kurumlarının yönetimi profesyonel işletmeci ve pazarlamacılar tarafından yönlendirilmektedir. Küratörler ve diğer kültür sanat uzmanları ise bu kişilerin altında çalışmakta ve giderek söylem ve eleştiri coğrafyasından uzaklaşmaktadırlar. Böylesi bir yapılaşmada sanatçılar ancak koleksiyoncu, galeri, küratör uzlaşmasından süzülerek kurumlara ulaşabilmekte. Bu kurumların genel politikalarını ve içeriklerini de büyük koleksiyoncular ve sanata yatırım yapan şirketler belirlemekte. Özellikle periyodik olarak gerçekleştirilen bienal ve festivaller aracılığıyla büyük sermaye bu ilişkiyi süreğen hale getirmektedir.

Çağdaş sanatın, özellikle de avangard tezahürlerinin genellikle hakim sisteme isyan ettiği düşünülür; ama bu etkinliklerle çağdaş sanat, o sistem içerisinde baştan çıkarıcı bir ticari çekicilik kazanmaktadır.

KİTAPLAR

- BULUT, Yücel (2004) ,(Oryantalizmin Kısa Tarihi),1.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- GOMBRICH, E.H (1992), Sanatın Öyküsü, 4.Basım, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ECZACIBAŞI sanat ansiklopedisi (1997), 3.Cilt, Yem Yayın, İstanbul.
- ECZACIBAŞI Sanat Ansiklopedisi (1997), 2.Cilt, Yem Yayın, İstanbul.
- FERRO, Marc (2002), (Sömürgecilik Tarihi. Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13.yy–20.yy), 1.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul.
- SENDER, Oral (2006), (Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e), 15 Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul.
- SHEAF D,Colin,(1996),(Chine For Europe Export Porcelain),Worldwide Hall London.
- TANYİLLİ, Server (2006),(Uygarlık Tarihi),23.Baskı, Alkım Yayınevi,İstanbul.
- TURANÎ, Adnan (1983), (Dünya Sanat Tarihi), 3.Baskı, Türkiye İş Bankası. Kültür Yayınları, Ankara
- WOOLDE,Edmund,(2003)(20thCenturyCeramics),Thames&Hudson,London
- COOPAR,Emmanuel(Ten Thousand Years of Pottery)The British Museum Press, London

WEB SİTELERİ

- www.etudescoloniales.canalblog.com
- www.thami-mnyele.nl
- www.ceramicstoday.com
- www1.uol.com.br/bienal
- www.eamusic.dartmouth.edu/~gamelan
- www.craftculture.org
- www.artline.com
- www.hoamaiparis.com
- www.wikipedia.org
- www.aof.edu.tr
- www.garthclark.com

ÖZGEÇMİŞ:

FATMA ULAŞ

1967- Düzce’de doğdu.

1994- Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik ve Cam Ana Sanat Dalı’ndan mezun oldu.

1994- Aynı bölümde yüksek lisans öğrenimine başladı.

Halen aynı bölümde yüksek lisans programına devam etmektedir.

Etkinlikler:

1994- Ret adlı gurup sergisi, özel bir mekân, Beyoğlu, İstanbul.

1994- Serbest oluşumlar–1,karma sergi, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul.

1994- Yeni öneriler–1,karma sergi, Resim Heykel Müzesi, İstanbul.

1995- Genç etkinlik sınırlar ve ötesi, tüyap, İstanbul.

1995- 4.uluslar arası İstanbul Bienali, Karaköy antrepo, İstanbul.

1995- Kâğıt işler sergisi, Resim Heykel Müzesi, İstanbul.

1996- Habitat kapsamında ‘öteki’ konulu karma sergi, İstanbul.

1996- Söz ve anlam yitimi konulu karma sergi, Avrupa Pasajı, İstanbul.

1997- ‘İçe bakış’ karma sergi, AKM, İstanbul.

1997- 3.kâğıt işler özel sergisi, AKM, İstanbul.

1997- As large as life sonbahar festivali, Graz, Avusturya

2001- Genç etkinlik, karma sergi, Ankara

Ödüller:

1994- Seramik duvar tabağı yarışmalı sergisi, İzmir Resim Heykel Müzesi özel ödülü, İzmir.

1995- 1.Kâğıt işler sergisi başarı ödülü, Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul.

Halen Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak görevine devam etmektedir.